

MEDIAEVALLIA

2013

кн. 6

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

MEDIAEVALIA

год. III

2013

кн. 6

Mediaevalia

Списание на катедрата по "Стара история, тракология и средновековна история"

Главен редактор: проф. дин Красимира Гагова

Редакционна колегия: д-р Васил Нинов, Георги Димов

Адрес за кореспонденция: editorial@mediaevalia.eu

Съдържание

Статии:

<i>Красимира Гагова</i> Mutatio regni Francorum (Западнофранкското кралство)	2
<i>Антоан Тонев</i> Пирът в „Саги за кралете на Севера“ и неговото място в ежедневието на средновековните скандинавци	18
<i>Александър Заралиев</i> Между политиката и историята – към полско-германските спорове за Орденцаат	38
<i>Ивайла Попова</i> Изборът на папа през Средновековието – случаят на Пий II – 1458 г. ..	53

Извори:

<i>Васил Нинов</i> Balduinus Constantinopolitanus	59
---	----

Книги:

<i>Alexander Nikolov</i> “Believe or I shall kill you!: The “Orientals” in the Crusaders` Propaganda (1270-1370)”(SUMMARY)	72
--	----

Mutatio regni Francorum (Западнофранкското кралство)

Красимира Гагова

Подялбата на земите с договора от Вердюн тласнала развитието на събитията в различна посока и съответно станало необходимо да се адаптира нова политическа идеология. Верността (*fidelitas*), която свързвала кралете с техните васали, изисквала спазването на предварителните споразумения между тях, така че взаимно да пазят достойнството си (*honor*), т.е. правата си, подсказва, че значението на кралската власт като гарант за колективните (обществените) права нараснало¹. В същото време външните заплахи предизвиквали създаването на по-малки и по-лесно защитими общности. В този смисъл *De ordine palatii* на Хинкмар от Реймс е като че ли по-скоро един носталгичен поглед назад, отколкото отражение на лабилната обстановка на неговото съвремие².

Според Каролингската традиция, следваща още по-стари модели, кралят/императорът олицетворявал властта, която има грижата да защитава народа, както в същността си на пръв военачалник, така и като законотворец и съдия. Въпреки това обаче отделните народности в империята продължавали да се отличават помежду си по произход и език, по закони и често, особено от след средата на IX в., представители на тяхното благородничество правели опит да се отделят от централната власт. Въсъщност може да се говори за система от субкралства³, чието съществуване а priori застрашавало целостта на централното управление. Появата на викингите дала допълнителен тласък в тази посока. Непрестанните набези на норманите били пагубни не само за населението, но и за властта. Необходимостта графовете да поемат охраната на подвластните им области, а често и неспособността им да се справят с това, довели до сериозен разпад на вътрешното съгласие, върху което се крепи държавната власт.

На запад регионализмът нараснал още по времето на Шарл II Плешивия (843-877). Впрочем сам той с капитулария си от 847 г. (капитуларий от Меерсен) подтиквал „всеки свободен човек от кралството ни да приеме сеньор по свой избор (*unusquique liber homo*

¹ Nelson, J.L. The Frankish kingdoms, 814-898: the West. – In: The New Cambridge Medieval History, vol. 2, Cambridge 1995, p. 133.

² Hincmarus Remensis, De ordine palatii. – In: MGH, LL, Capitularia regum francorum II.

³ Duby, J. Le Moyen Age De Hugues Capet à Jeanne d'Arc. Hachette, 1987, p. 40; Dunbabin, J. France in the making, 843-1180. Oxford 2000, p. 4.

in nostro regno seniore[m] qualem voluit...accipiat)”. Кралят бил принуден да дава все по-голяма свобода на някои от благородниците и така на места властта му ставала номинална. Някои от съвременните изследвачи определят това време като период на „криза на авторитета”⁴. Западнало кралското монетосечене и монетарницата в Реймс останала единственото място, където се произвеждали кралските монети⁵. Изглежда, че някъде по това време частните интереси и, съответно, частните права на кралските служители започнали да надделяват над публичните. Всеки сеньор, който имал своя, макар и малка, армия, вместо да има грижа първо за кралския бан, се стремил да запази своето, без да щади съседите си. Освен това авторите от края на IX и X в. не пишат за единен народ, а за „франки, бургундци, аквитанци, бретонци, нормандци, фламандци, хората от готски земи и от испанската марка”. Херцог Бозон направо поискал кралската власт в Прованс и я получил⁶. Може би затова е бил толкова необходим разказът на Хинкмар за свещената ампула при покръстването на Хлодовех. Сравняването на франкския с крал с Константин, а на св. Реми със Силвестър не е случайна асоциация. Църквата се притекла на помощ на държавността, а небесният елей трябвало да потвърди изключителността на франкските крале.

Западнофранкската аристокрация била принудена да подели правомощията и териториите на кралството между двамата по-големи синове на Луи II – Луи III (879-882) и Карломан (882-884). Царуването им било кратко и безславно. В 882 г. Луи се наранил, докато преследвал някаква девойка (*quondam puellam*) и починал от раните си, а другият брат бил ранен по време на лов и също приключил земния си път. Карл Дебелия (882-887), който от две години бил император и крал на Източнофранкското кралство се опитал да помогне и взел земите им под свое покровителство, което така и останало номинално, тъй като вече херцозите и графовете на Бургундия, Фландрия, Аквитания, Барселона, Поату и Париж на практика управлявали земите си автономно⁷. Всъщност, както предават Фулденските анали, в Европа (т.е. в западните франкски територии) се

⁴ Fouracre, P. Space, Culture and Kingdoms in early medieval Europe. – In: Linehan, P. and J.L. Nelson (eds) *The Medieval World*. London 2001, p. 377.

⁵ Bradbury, J. *The Capetians: Kings of France 987-1328*, London 2007, p. 26.

⁶ *Annales Vedastini*. – In: MGH, SS, I, 504-505; *Regino abbatis Prumiensis, Chronicon*. – In: MGH, SS rer. Germ., L, S. 113

⁷ *Regino abbatis Prumiensis*, S. 129; Dhondt, J. *Etudes sur la naissance des principautés territoriales en France*. Paris 1948, p. 50.

появили много кралчета (*multi reguli*)⁸. Всички те се съобразявали с императора, продължавайки по този начин старата каролингска традиция.

В тази лабилна обстановка, както предава Рише от Реймс, общото съгласие се превърнало във върховен раздор (*summam discordiam*)⁹, още повече че след дългото и относително успешно управление на Шарл II последвали тримата крале, които били начело на държавата за твърде кратко време. Въвеждането им във властта било скромно и не следвало традицията да се извършва от един определен епископ¹⁰, въпреки високото ниво на ритуализация на властта до тогава¹¹. Не случайно Хинкмар обвързва доброто управление с продължителното царуване, което да даде възможност на краля да демонстрира своите способности¹².

Рише разказва, че благородниците, събрали се да обсъдят бъдещите си действия, предпочели направо да изберат нов крал, вместо да назначат регентство и това показва колко вече била деградирала идея за изключителните права върху трона на фамилията на Каролингите. С общо решение (*communi decreto*) те се спрели на Одон, „мъж войнствен и решителен“, отличил се във войната срещу норманите. Видно е, че си давали сметка, че нарушават династическите привилегии на малкия престолонаследник, защото намерили изход във формулата, че са принудени да сторят това не защото са предатели към своя суверен, а защото трябва да се противопоставят яростно на враговете си (*non ut desertores, sed ut in adversarios indignantes*)¹³. Според Ведастинските и Фулденските анали обаче западните франки съвсем не били единни в избора си на крал¹⁴. Едни от тях предпочитали някой си Видон¹⁵ от Италия, подкрепян от епископ Фулк, а другите, най-виден от които бил граф Теодерик¹⁶, настоявали да получи короната Одон, който самоотвержено се противопоставял на викингските нападения. Той бил помазан в Компьен през зимата на 888 г.

⁸ *Annales Fuldenses*. – MGH, SS rer. Germ., VII, S. 116.

⁹ *Richerus Remensis, Historiarum libri III*. – In: MGH, SS, XXXVIII, S. 39.

¹⁰ *Фавие*, Ж. Карл Велики. София 2002, с. 615.

¹¹ *Fouracre*, P. Op. cit., p. 372.

¹² *Quod utile sit bonos reges diu et longe lateque regnare - Hincmarus Remensis, De regis persona et regis ministerio*, PL, 125, col. 840.

¹³ *Richerus Remensis*, S. 4.

¹⁴ *Annales Fuldenses*, S. 116.

¹⁵ Вито или Гуидо – херцот на Сполето, син на Ламберт от Нант. Той приема титлата *крал на Италия* и в 891 г- успява да стане и император.

¹⁶ Камериер на Луи II Пелтека.

Благородният произход е неотменимо изискване при избора на крал¹⁷, а потеклото на Одон едва ли може да бъде поставяно под съмнение, въпреки че Флодоард специално отбелязва, че е чужд на кралския род (*Odo... qui ab stripe regia existens alienus*)¹⁸. Рише определя предшествениците му като родени *ex equestri ordini*¹⁹, което вероятно може да се разглежда като част от благородното рицарство, а не в класическия римски смисъл на думата²⁰, тъй като Ксантенските анали, които съобщават за смъртта на баща му Робер в 867 г., отбелязват, че бил граф на Шарл, по произход от Франция (*ortus de Francia, dux Karoli*)²¹, а Хинкмар в Бертинските анали нарича Робер и Одон префекти (*praefecti*) на войската на Шарл²². В 886 г., когато императорът дошъл на помощ, той потвърдил правата на благородния граф (*illustrer comes*) върху земите на неговия баща Робер²³. А Регинон съобщава, че в 887 г., след смъртта на Юг, абат на Св. Мартин и Св. Колумба, едновременно с това граф на Тур и херцог на Анжу, Карл Дебелия му предал и херцогството²⁴.

Кралят не може да бъде свой граф и затова вероятно правата и задълженията са били прехвърлени на брат му Робер, а Одон е разчитал на материалната му подкрепа. Прави впечатление, че по време на царуването си той винаги я има, както и това, че императорите показват явно предпочитанията си към него, независимо от факта, че той не е от фамилията на Каролингите.

Одон е бил коронован два пъти. Запазени са два варианта на коронационния устав за първата коронация, според който обетът на краля следва след молбата на епископите да защитава правата и привилегиите на църквата. Затова в своята *promissio* Одон обещава, че ще запази каноническите привилегии, дължимия закон и справедливост и ще защитава църквата както следва от задълженията му (*secundum ministerium meum*) и както е било при предците му, които са надзиравали добре и разумно техните предшественици²⁵.

¹⁷ *Le Goff, J.* Il re nell' Occidente medieval. Roma 2008, 10-11.

¹⁸ *Flodoardus Remensis*, *Historia Remensis ecclesiae*. – In: MGH, SS, XXXVI, lib. IV, S. 381.

¹⁹ *Richerus Remensis*, S. 41 – буквално „от конническото съсловие”.

²⁰ *Le Jan, R.* Frankish Giving of Arms and Rituals of Power: Continuity and Change in the Carolingian Period. – In: Theuws, F. and J.L.Nelson (eds). *Rituals of Power*. TRW 8, Leiden Boston Köln 2000, p. 282; *Flori, J.* L'essor de la chevalerie, XI-XII s., Paris 1986, 53-56.

²¹ *Annales Xantenses*. – In: MGH, SS, II, S. 232.

²² *Annales Bertiniani*. – In: MGH, SS, I, S. 471.

²³ *Annales Vedastini*, S. 524.

²⁴ *Regino abbatis Prumiensis*, S. 597.

²⁵ *Jackson, R.* Ordines coronationis Franciae. University of Pennsylvania, 1995, vol. 1, p. 138.

Абон дьо Фльори предава избора и коронацията доста емоционално:

Laetus Odo regis nomen regni quoque numen

Francorum populo gratante fovente multo

Illicet, atque manus sceptrum diademaque vertex²⁶.

Втората коронация несъмнено е във връзка с възкачването на престола на източнофранкското кралство на Арнулф (894-899), който, макар и роден от морганатична връзка, все пак бил представител на фамилията на Каролингите. Той поканил Одон на *placitum* във Вормс, където те станали приятели (*facti amici*)²⁷, най-вероятно – сеньор и васал. Това би обяснило втората коронация в Реймс (ноември 888 г.) и аklamацията от целия народ (*ab omni populo*)²⁸.

Последвал кралският *adventus*, представянето на краля в подвластните му територии. В началото на 889 г. той вече бил в Аквитания. Херцог Рамнулф, който бил и граф на Поатие, и попечител на най-малкия син на Луи Пелтека, трябвало да положи клетвата си върност пред него. Той се появил с малолетния Шарл. За да не би да го заподозрат в нещо лошо (*ne quid mali de eo suspicaretur*), то положил достойно и законно клетва и пред Одон, и пред Шарл²⁹. Може да се предположи, че клетвата му за върност към малкия Каролинг е била по-скоро васална клетва към наследника на стария му сеньор. Впрочем сам Одон по-късно ще си припомни своята върност към Каролингите. Видно е, че респектът към старите управляващи все още съществувал и това повдига въпроса доколко Одон бил третиран като равен на династията, на която папа Стефан бил обещал единствена да властва над франките. Неговият стремеж да имитира Каролингската политическа идеология е видим. Той печелел привърженици къде с ласкателства, къде с принуда (*partim blanditis, partim terroribus*)³⁰. Възприел системата на управление на Каролингите, която се опирала на *fidelitas*, верността на поданиците и, най-вече, на васалите. Той бил строг към всички, които показвали съмнение към правото му да властва. Конфликтите му с графа на Фландрия, който не бил склонен да приеме неговото попечителство, били продължителни и понякога водели до военни сблъсъци.

²⁶ Одон щастлив, получава с благоволенieto и поддръжката на франкския народ, кралските титла и могъщество, в ръката – скипър, на главата – корона. *Abbon de Fleury, Siège de Paris par les Normands*. – In: www.remacl.org.

²⁷ *Annales Vedastini*, S. 525.

²⁸ *Ibidem*, S. 526.

²⁹ *Ibidem*, S. 526.

³⁰ *Ibidem*, S. 525.

Одон наказвал жестоко бунтовниците и съдел служителите на короната както сеньор решава споровете между васалите си. Той взимал решения и относно прехвърлянето на бенефиции, давал имунитет на определени фамилии, за да ги извади от юрисдикцията на местните графове, подписвал дарствени грамоти, с които утвърждавал вече дадени привилегии³¹.

Строгостта на владетеля и поредица от неуспехи във войната с викингите увеличили броя на тези, които не го одобрявали. Докато Одон бил в Аквитания, неговите противници, начело с архиепископ Фулк, се събрали на *placitum* в Реймс и обявили четиринадесетгодишния Шарл за крал (893 г.). След като минали Великденските празници противниците му – Фулк, херцогът на Бургундия Ришар, Гийом, херцог на Аквитания – потеглили с войските си срещу краля, без да се съобразяват с призивите му да си припомнят клетвите за вярност, които били положили пред него. Тогава не се стигнало до военен сблъсък, но от лятото на същата година започнали почти непрекъснати конфликти между двата лагера. В 895 г. Арнулф бил принуден да извика при себе си двамата крале, за да разреши спора помежду им. Да се установи равновесие между тях явно било твърде трудно, защото през цялата следваща година, когато не воювали с норманите, били свиквани събрания. Изглежда Шарл имал труднооборими претенции към бащиното си наследство, защото е известно, че на едно от тези събрания Одон се опитал да убеди своите *fideles* да отстъпят част от земите си на Шарл. Те не приели и това дава основание да се предположи, че верни на Одон са останали онези, които са получили от него бенефиции от стария кралски домен.

В 897 г. бил направен поредният опит да се изгладят отношенията между двамата крале. Пратеници на Шарл пристигнали при Одон, за да изложат пред него молбата си. Легатите го помолили да си припомни, че техният сеньор е син на онзи, който някога е бил негов сеньор (*quod senior eorum filius esset quondam sui senioris*) и затова би било добре той да му отстъпи поне някаква част от бащиното кралство (*partem aliquam ei ex paterno regno concederet*)³². Текстът във Вестаинските анали е изключително интересен и показателен за отношението към кралската власт в тази лабилна обстановка. Представителят на някога имперската династия бил склонен да се задоволи с някаква част от бащиното наследство в зависимост от благоволенieto на бивш дворец

³¹ *Bautier, R.-H.*, Le règne d'Eudes (888-898) à la lumière des diplômes expédiés par sa chancellerie. Persée, 1961, vol. 105, 2, p. 151.

³² *Annales Vedastini*, S. 530.

служител. А Одон, от своя страна, дали от вяроност към някогашния си сеньор или поради желание да намали враговете си, приел искането и му дал от кралството толкова, колкото намерил за добре (*dedit illi tantum de regno, quantum sibi visum fuit*) и дори му обещал още³³.

Кралството продължавало да се третира като патримониум дотолкова доколкото Шарл претендирал за него като законен наследник на своя родител. Но пък новият крал не се отказвал нито от титлата, нито от привилегиите, нито от задълженията си. Според едната от версиите за смъртта му, той се разболял тежко и, предчувствайки края си, поискал от близките си да запазят верността си към Шарл (*ut Karolo servarent fidem*). Те, включително брат му Робер, последвали наставленията му³⁴. Рише от Реймс предава съвсем различна история – Одон бил покрусен от коронацията на младия Каролинг (въпреки че от нея до смъртта му има 5 години) и затова завършил живота си в умопомрачение³⁵. Така или иначе царуването на Одон може да се приеме като сериозен пробив в недосегаемата сакралност на Каролингите. И макар че обикновено се пренебрегва като родоначалник на новата властваща фамилия, той повишава авторитета на графовете на Париж и прави възможно възшествието им на престола³⁶.

От своя страна Шарл имал достатъчно привърженици и бил приет благосклонно поради безспорните си права върху престола. Рише го описва като представителен на вид, с нрав добър и простичък/простодушен (*ingenio bono simplici*). Той обаче имал два сериозни недостатъка – бил малко немарлив в правораздаването и недостатъчно подготвен във военното изкуство³⁷. Всъщност доста нехайно подхвърлените от Рише несъвършенства представляват изключително сериозни обвинения към владетеля. Небрежност в правораздаването и липсата на военачалнически качества означават, че кралят е неспособен да изпълнява основните си функции – да създава ред чрез справедливост и да защитава църквата и поданиците си по време на непрекъснатите и жестоки атаки на норманите. Впрочем в разказа си за чудесата на Св. Валдеберт, монахът Адсон също укорява краля, че не бил [добър] съдия (*cumque rex non esset et iudex*)³⁸.

³³ Ibidem, S. 530.

³⁴ Ibidem, S. 531.

³⁵ *Richerus Remensis*, S. 50.

³⁶ Гагова, К. Между две династии. – В: Алманах Via Evrasia, 1, 2012, 54-60.

³⁷ *Richerus Remensis*, S. 50.

³⁸ Adso, *Miracula SS. Waldeberti et Eustatii*. – In: PL, 87, col. 695.

Трудно е от „Четири книги история” на Рише да се извлече категоричното му мнение за смяната на кралската фамилия. Обикновено като аргумент за неговите предпочитания към старата династия се ползва употребата на термина „тиран” по отношение онзи, който действа във вреда на държавата, независимо от неговата позиция в обществото³⁹. Не е изключено обаче думата да се появява като архаизация, един литературен похват, който Рише напълно умишлено използва в своя текст. Впрочем никой от историците на този период, подобно на Айнхард, не формулира идеята за вече изтощената династия (този път на Каролингите), а повечето се задоволяват да отбележат добрите воински качества новата фамилия.

Така или иначе, въпреки посочените слабости, според речта на епископ Ерве (Херивей), Шарл разполагал с пълната кралска власт (*cum totius statu dignitatis rex patiretur*)⁴⁰ и имал подкрепата на църквата. Заговорът си срещу него братът на крал Одон, херцог Робер, и неговите съмишленици оправдали с фаворизацията на човек от долен произход, който според техните представи не бивало да бъде в кралското обкръжение, защото много вредял на кралското достойнство (*regiae dignitati multum derogare*). Рише, който най-подробно от всички автори излага събитията, обаче е на мнение, че Робер всъщност смятал, че нему се пада да наследи брат си (*sibi post fratrem hereditandum*)⁴¹. В това няма нищо изненадващо, защото наследването на херцогските титли било в реда на нещата, а дори и графовете, макар и без специален регламент, предавали задълженията си на някой от синовете си. Затова пък толкова по-трудно е да се определи дали желанието на Робер се обуславя от инерцията или от стремеж да се създаде нова династия.

Всъщност Шарл имал поредица от несполучливи политически ходове, от които може би най-много упреци събрал по повод отстъпването на земи на норманите и договора от Сент-Клер-сюр-Епт. За да постигне *pax* и *concordia* с враговете си, той приел техния водач Ролон за свой васал. Дюдон от Сен Кентен, който е автор на една възхваляваща норманите история, предава, че епископите, които присъствали на клетвата поискали от норманския военачалник в знак на подчинение да целуне крака на краля. Той обаче отвърнал, че никога няма да превие колене пред когото и да е и пратил

³⁹ Тарасова, А. В. Рихер Реймский и его „Четыре книги сторий”. – В: Рихер Реймский „История”, Москва 1997, 262-263; Glenn, J. Politics and History in the Tenth Century. The Work and World of Richard of Reims, Cambridge 2004.

⁴⁰ Richerus Remensis, S. 61.

⁴¹ Ibidem, S. 51, S. 53.

един от своите войници да изпълни препоръката. Когато той хванал крака на краля, за да го поднесе към устните си, Шарл изгубил равновесие и паднал по гръб сред кикота на войската. Това бил най-малкият повод за загубата на авторитет. Малцина от благородниците приемали идеята да се отстъпят земи на противниците им, макар и те да не били от най-обработените и най-плодородните. В същото време Робер, който дълго се бил сражавал с тях и имал повече успехи, настоял норманите да приемат християнството, станал кръстник на Ролон и настоявал той да осигури спокойствие и правосъдие на всички хора в поверените му територии⁴².

След 920 г. започнали директните сблъсъци между претендента и краля. Робер имал зад себе си Нейстрия, аквитанските си и белгийски съюзници. Той бил светски абат на най-големите франкски манастири – Сен Жермен де Пре, Сен Мартен в Тур, Сен Дьони, Сен Енян, Сен Арман и Мармутие. На два пъти неговата армия побеждавала войниците на Шарл. Удобен случай да предяви претенциите си се отворил в началото на лятото на 922 г., когато, неизвестно защо, кралят се оттеглил в Лиеж като частно лице (*privatus*). Тогава Робер отишъл в Соасон, където се събрали сеньорите от Келтика и Белгика и решили да го изберат за крал. Отвели го в Реймс, за да го короноват в базиликата на Св. Реми (29 юни 922 г.). На третия ден след коронацията починал реймският архиепископ Ерве, стар противник на Робер, и на негово място новият крал поставил свое протеже⁴³.

Поддръжниците на Шарл третирали възкачването му на трона като нарушение на клетвата за вярност към краля (*iuratis a domino deficere*), а не просто като отхвърляне на хомагиум към сеньор. Затова и Робер е квалифициран като *тиран* и войната срещу него била неизбежна. Регинон го нарича *invasorem regni* (узурпатор) и съобщава, че Шарл справедливо го е пронизал с копие то си в светотатствената уста⁴⁴, произнесла лъжлив обет. Съюзниците обаче му се отметнали от уговорките и накрая Каролингът бил задържан в плен.

Може би най-рушителен за вече отслабената династия на Карл Велики бил компромисният избор за крал на сина на бургундския херцог Раул (923-936)⁴⁵, който бил

⁴² Dudo de Saint Quentin, De moribus et actis primorum Normannorum ducum. –In: la.wikisource.org/wiki/De_moribus_et_actis_primorum_Normannorum_ducum#2, 12-13; Richerus Remensis, S. 68.

⁴³ Richerus Remensis, S. 76; Flodoardus Remensis, IV 18, S. 409.

⁴⁴ Regino abbatis Prumiensis, S. 156-157.

⁴⁵ Bradbury, J. The Capetians: The History of a Dynasty, NY 2007, p. 35.

близък на фамилията на Робертините единствено чрез брака си. Имал твърде крехка подкрепа сред франкското благородничество, предимно от страна на Юг, син на Робер I и негов шурей, по това време херцог на Нейстрия. Качествата му на войник били безспорни, но благородният му произход сам по себе си не бил достатъчно основание да се намира на трона. Впрочем Раул Глабер представя избора му доста лековато. Според него Юг попитал сестра си Емма, женена за Раул, кой би бил по-подходящ за крал – самият той или съпругът ѝ. Емма отвърнала, че предпочита да целуне кралското коляно на съпруга си, отколкото на брат си. Юг кимнал благосклонно (*gratanter annuit*) и отстъпил на зет си кралския трон (*regniue solium Rodulpho habere concessit*)⁴⁶. Рише пък смята, че новият крал бил избран в Соасон и бил приветстван с гръмки викове от своите привърженици, подтиквани от графа на Вермандоа Ербер (13 юли 923 г.)⁴⁷. Същият този благородник, представен от Рише като класически лицемер и злодей, се отметнал от задълженията си към новия крал, освободил стария от затвора и го отвел в своето графство. Оттам изпратил в Рим писмо, в което обяснявал на папата, че Шарл е свален от трона неоснователно и го молел да изпрати на галските и германски епископи послание, в което да порицае метежниците. Папата бил възпрепятстван, затова Раул посетил Шарл и, за да бъде чиста съвестта му, го помолил за извинение. Веднъж приел кралския венец, казва Рише, той не можел да се откаже от него и затова върнал на Шарл онова, което владее по закон, т.е. две кралски резиденции⁴⁸. Трудно е дори да се предположи дали несполучливата политика на практически отпадналия от властта Каролинг или самочувствието на Раул като легитимен владетел били основанието за подобно отношение. Скоро след това Шарл бил върнат в затвора, където починал, вероятно отровен (929 г.).

Управлението на Раул било белязано от непрекъснати войни и стремеж да разшири владенията си на юг от Бургундия. Той починал в 936 г. без наследници. Това отворило възможност да бъде възстановена властта на старата кралска фамилия, чийто наследник – синът на Шарл – Луи, тогава се намирал в Британия при вуйчо си крал Атестан (893-939). Сред западните франки нямало съгласие относно избора на бъдещия владетел. Към трона имали претенции и братът на крал Раул, и графът на Поатие. Имало и поддръжници на твърде младия Луи, други предпочитали Юг, сина на крал Робер, който безспорно имал най-силна позиция всред благородниците от Севера и контролирал най-обширни

⁴⁶ *Radulfus Glaber monachus cluniacensis, Historiarum sui temporibus.* – In: PL, 142, col. 617.

⁴⁷ *Richerus Remensis*, S. 81.

⁴⁸ *Ibidem*, S. 89.

територии. Юг обаче отказал. Рише дава едно много логично обяснение – нито един от тях не би имал изгода да управлява (*neutri commoditas aderat regnandi*)⁴⁹. В речта на Юг, която той предава, херцогът смесва законови и морални категории, за да защити своя отказ. Според него законът задължавал Шарл да властва, а неговият баща (Робер), избран от същите тези благородници, го пратил в затвора. Не случайно той споменава участието им в избора, което споделяло вината му и така Юг можел по-лесно да ги манипулира. Той продължил, че това не било угодно Богу и затова не би трябвало той да наследи трона. Не би трябвало и след смъртта на Раул да се избере друг крал, защото е ясно, че той би могъл да бъде единствено „презрян крал (*contemptus regis*)” и затова ще бъде по-добре да се възстанови прекъснатата династия. Липсва каквато и да е аргументация относно нейните юридически права или придобита святост. Напротив, мнението му за ползата от подобно решение е изцяло практично – запазва се благородството на стария кралския род и привържениците [на различните претенденти] се укротяват (*et antiquae nobilitas regiae stirps serretur et fautores a querimoniis quiescent*)⁵⁰.

На пратениците Луи поставил условие, че ще се върне, ако положат пред него клетва. Юг директно отговорил, че стига да следва съветите му, ще положи пред него свещена клетва. Така си подсигурил възможността да управлява без да има номинално властта. При пристигането на младия крал той взел оръжието му и го придружавал като оръженосец. След петнадесет дни Луи получил всеобщо одобрение и бил тържествено помазан и коронован в Лаон. Последвал *adventus* при всеобщо ликуване⁵¹. Вероятно по това време кралят го направил херцог на всички Галии (*omnium Galliarum ducem*)⁵². Години по-късно, когато Юг от най-близък съветник се превърнал във враг (*inimicus Ludowici regis*)⁵³, понеже задържал при себе си краля, когото освободил от нормански плен, той му напомнил, че е крал създаден от него (*rex a me creatus*), а не е получил нищо за компенсация на високата позиция, която му е извоювал. Директно поискал да му бъде отстъпен град Лаон, най-значимата кралска резиденция, заради военната му служба (*salutem militaturo*) и като условие за вяност (*causa... fidei servandae*)⁵⁴. Видно е, че Юг третира Луи по-скоро като сеньор, комуто се дължи вяност и служба заради бенефиций,

⁴⁹ Ibidem, S. 97.

⁵⁰ Ibidem, 97-98.

⁵¹ Richerus Remensis, S. 100; Flodoardus Remensis, S. 417

⁵² Richerus Remensis, S. 126. В текста на Рише събитието се отнася към 943 г., но обикновено се приема, че титлата е от 936 г.

⁵³ Flodoardus Remensis, S. 438.

⁵⁴ Richerus Remensis, S. 135-136.

отколкото към свещена личност, чиято власт е от Бога. Една реч на Луи на събор в Ингелхайм (948 г.), където присъствал и германският крал Отон I, всъщност повтаря казаното по-рано от Юг. Кралят описва как бащата на Юг, Робер, вместо да отдаде дължимата служба на своя крал в мир и война, поради завист, най-престъпно го лишил от нея. Пак поради завист той издигнал Раул. Когато тронът се оказал свободен, синът му наистина повикал изгнания крал, но, отново поради завист, той поискал от норманите да го пленят и му пречел да си върне кралските владения, а накрая му отнел и Лаон. Затова Луи допускат, съвсем не по кралски, че могат да решат проблема си с двубой (*singulariter congrediendum*)⁵⁵. Специфичното положение резюмира в речта си и епископ Робер, който потвърждава, че херцогът има почти всички права в кралството (*omnia rene regni iura*)⁵⁶. Отон I застанал на страната на Луи. Било решено да започнат военни действия срещу него, а епископите на кралството му афоресали тирана и го отлъчили от църквата, докато не се покае и не възвърне доверието на господаря си или пък докато не отиде на поклонение в Рим, за да бъде оправдан от папата⁵⁷. Анатемата била потвърдена и от папа Агапет II (946-955) и от присъстващите италиански йереи. Тогава галските епископи отишли при херцога и се оплакали от несправедливостта, като започнали да го убеждават, че никому не подхожда да застава срещу господаря си, че анатемата е като меч пронизващ душата и че самите те са застрашени, ако не изобличат онзи, който погубва души. Налагало се да правят отстъпки. Юг се вслушал в доводите им и помолил краля да се помирят. При срещата им херцогът се закле с ръцете си и за военна служба (*Hugo dux per manus et sacramentum regis efficitur*)⁵⁸, т.е. положил по-скоро хомегиум, и отстъпил на краля кулата на Лаон, като му обещал вярна служба (950 г.). Така към средата на века Юг, васал на крал Луи IV, контролирал по-голямата част от Западнофранкските земи. Смъртта на краля била внезапна. Флодоард предава, че пред него като че ли се явил бягащ вълк. Той го подгонил и паднал от коня си. Не след дълго издъхнал⁵⁹. Рише разказва за ловен инцидент⁶⁰. По-късно появата на вълчата фигура става повод за мистифициране на кралския край. Луи бил погребан в Реймс.

За да встъпи във властта неговият малолетен наследник било необходимо кралицата-майка да потърси потвърждение от братята си крал Отон I и херцог-

⁵⁵ Ibidem, 151-152; мисля, че става въпрос за съдебен двубой като решение на спор за земя

⁵⁶ Ibidem, S. 152.

⁵⁷ Richerus Remensis, S. 159; Flodoardus Remensis, 396-398.

⁵⁸ Richerus Remensis, 166-167.

⁵⁹ Flodoardus Remensis, S. 402.

⁶⁰ Richerus Remensis, S. 170.

архиепископ Бруно, както и от херцога на Галия Юг. В Реймс се събрали грандовете на кралството, одобрили Лотар и той бил помазан за крал в църквата в Реймс. Може да се предположи, че прочутото писмо на монаха от Монтие ан-дер Адсон до кралица Герберга, вдовица на Луи, сестра на източнофранкския крал и майка на бъдещия монарх, е писано приблизително по това време и по повод на домогванията на Капетите. Лансирайки идеята за последния император, той прогнозира, че докато съществуват франкските крале, те трябва да управляват римската империя, за да не погине достойнството ѝ, тъй като тя ще пребъде в тях и последният император ще произлезе от тях⁶¹.

След това, както съобщава Рише, херцогът бил неотлъчно до младия крал и му организирал *adventus* в своите градове⁶². Вероятно е направил всичко възможно да го сближи със сина си Юг (бъдещия Юг Капет), с когото били връстници. В 956 г., малко преди да почине, Юг получил и титлата херцог на Бургундия и Аквитания, като по този начин разширил неимоверно своето влияние. Оставил трима малолетни синове под попечителството на нормандския херцог. Най-възрастен бил Юг и може да се предположи, че той наследил позициите на баща си⁶³, които били потвърдени с клетвата, която той и брат му Отон пожили официално пред своя суверен. Отон получил Бургундия, а към всичко владяно до този момент от фамилията, преминало в ръцете на Юг Капет, кралят прибавил и Поату⁶⁴. По-късно, в 978 г., в Компьен, херцогът организирал коронацията на младия, едва тринадесетгодишен крал Луи, подкрепяйки, поне формално запазването на старата династия. Рише отбелязва, че херцогът старателно правел услуги и на двамата, като превъзнасял кралското им достойнство и се показвал твърде покорен, но все пак допускал, че би трябвало да властват в различни кралства, за да не би тесните рамки на едно кралство да отнемат твърде много от величието на двамата крале⁶⁵. Може би крехката възраст на младия крал или пък липсата на изявени амбиции у него не довели до раздор, който би облагодетелствал Юг.

Лотар царувал дълго, но историята не е многословна по отношение на неговите дела. Апетите му към Лотарингия довели до конфликт с източните му братовчеди, а по-късно и до мир, който бил уговорен без участието на херцога (980 г.). Юг явно бил

⁶¹ ...quandiu reges Francorum duraverint Romanum imperium tenere debent, Romani dignitas ex toto non peribit... *Adso Dervensis*, De Antichristo, www.hs-augsburg.de/~harsch.augustana.html.

⁶² *Richerus Remensis*, S. 171-172.

⁶³ *Bradbury*, The Capetians, p.42

⁶⁴ *Richerus Remensis*, S. 177.

⁶⁵ *Ibidem*, S. 220.

загубил доверието на краля. Това се превърнало в повод той да произнесе, според текста на Рише, пред своите хора реч за доброто управление. Акцентът паднал върху добрия и разумен съвет – винаги има полза от достойния съвет на знаещите (*fructum et utilis est honesti consilium a doctis expetitur*)⁶⁶. Сам той не би се поколебал да потърси съвет на своите довереници и не се съмнявал в това, че те биха запазили верността си. А кралят е забравил направеното за него и е подвел херцога, сключвайки в мир с Отон без неговото знание. Той е излъгал неговото доверие. Веднага последвал очакваният отговор. Приближените на Юг решили, че е най-добре да развалят съюза между двамата крале, защото, ако опита да воюва и с двамата едновременно, едва ли би постигнал много. Подготвени от изложението за предателството на Лотар, те съвсем естествено насочили своя водач към единодействия с Отон. Аргументите им били, че германският владетел е наясно, че Юг превъзхожда краля и с войска, и с богатства, а освен това, подобно на Лотар, и той има кръвна връзка с Отон.

Юг приел съвета и организирал среща в Рим (981 г.), на която отишъл придружен от един епископ. Рише разказва, че след дълги преговори било постигнато споразумение за приятелство. На раздяла кралят поискал меч си, оставен предварително на едно кресло, за да може херцогът да му го подаде пред свидетели и така да демонстрира статута си на негов васал. Юг направил жест като да взима меч, но тогава епископът, който го съпровождал, избързал, взел меч и го поднесъл на краля. Така Юг избегнал неудобството да стане част от антуража на германския принц, а Отон се убедил в неговата съобразителност и често разказвал случката на приближените си⁶⁷.

Нежеланието му би станало още по-лесно обяснимо, ако се приеме, че той вече имал аспирации на трона на Западнофранкското кралство. Подобно предположение се подсилва и от разказа за пренасянето на мощите на Св. Валери, които се намирали в Сент Омер в земите на фландърския граф. В едно кратко и типично *translatio* се разказва, че светецът се явил на Юг и му обещал, че ще бъде крал на франките (*quod rex Francorum fieret*) и от него ще произлязат още седем крале. В 980 г. Юг воювал с графа на Фландрия и успял да вземе мощите и да ги пренесе лично до тяхното ново местообиталище *ad locum Firmitas*, което после получило името Сен Валери, и да помогне да създаването на бенедиктински манастир там⁶⁸. Така, още преди да претендира за престола, той си създал

⁶⁶ Ibidem, S. 214.

⁶⁷ Ibidem, S. 217.

⁶⁸ *Historia relationis corporis Sancti Walarici*. – In: RHF, 9, 147-149.

святост и специална връзка с църквата, които да му осигурят подкрепата на галското духовенство.

В 982 г. Луи, син на Лотар и млад крал, заедно със съпругата си, вдовица на графа на Готия, бил коронован за крал на Аквитания. Но, пише Рише, кралската им титла нямала достатъчно стойност, за да осъществяват господството си над първенците (*non tamen regium nomen sic in eis valuit, ut ullatenus regnandi dominationem in principibus exercere valerent*)⁶⁹. Това най-вероятно означава, че Луи не е събрал достатъчно васали и само кралското му звание не било достатъчно, за да осъществява практически контрол и е показателно за високото ниво на регионализация на властта.

Както и последните Меровинги, така и последните Пепиниди губели авторитета си за сметка на по-силните сеньори от тяхното собствено обкръжение. Изглежда, че по аналогия Луи V по-късно умишлено е наричан *Ленивия*, подобно на последните представители на предишната династия. След смъртта на баща си той царувал твърде кратко (986-987), за може да промени каквото и да е. По-интересна е появата на неговия чичо Шарл, брат на крал Лотар и, по стечение на обстоятелствата, васал на Отон, който изявил претенции към короната⁷⁰. Той се явил пред Реймския архиепископ и изредил всички качества, които го правят напълно пригоден за следващ владетел – първо – законът за наследяване (*iure hereditario*), после – роден е без физически недъзи (*cum omnibus membris natus sum*), които са недопустими за човек, който се стреми към високото достойнство и освен това притежава необходимия произход и доблест (*genere...et virtute*)⁷¹. Видно е, че представата за принца на първо място като добър воин продължавала да доминира. Фактът обаче, че бил нечий васал, и то обвързан с хомагиум с врага на кралството, изключвал всяка възможност той наследи племенника си. Затова и епископ Адалберон го обвинил, че той не е управляван от вярност и лишен е от сила и разум, щом ще се е съгласил да служи на чужд крал (*externo rege servire*). На фона на неговите недостатъци прелатът противопоставя добрите качества на херцога, който блести с делата, благородството и войските си (*actu, nobilitate, copiis clarrissimum*) и който, което изглежда се е оказало решаващо, би защитавал не само обществените, но и частните им интереси⁷², като типичен представител на най-висшето благородничество.

⁶⁹ *Richerus Remensis*, S. 221.

⁷⁰ В *Historia francorum senonesis*, (MGH, SS, IX, 367-368) Шарл е представен като последният Каролинг, брат на Луи и син на Лотар и като законен крал *rex Karolus*, когато Юг надвил с измама.

⁷¹ *Richerus Remensis*, S. 236.

⁷² *Ibidem*, 238-239.

Пътят на Юг Капет към престола бил открит. Юг дьо Фльори представя възкачването на Юг на трона като появата, според Божията воля, на трети кралски род сред франките⁷³.

⁷³ *Hugo Floriacensis*, *Chronicon*. – In: PL, 163, col. 891 - Sicque deficiente secunda regum Francorum linea, translatus est regnum in terciam generationem, Dei hoc optante iudicio qui quos vult evelat et quos vult humiliat.

Пирът в „Саги за кралете на Севера” и неговото място в ежедневието на средновековните скандинавци

Антоан Тонев

Често всекидневният живот и различните събития, явления и процеси, които са част от него, остават в страни от вниманието на повечето професионални историци. Това важи с особена острота за периода на Средновековието и обичайното обяснение на този факт е, че липсват достатъчно извори, предоставящи информация за споменатата проблематика. Напоследък обаче все повече и повече историци, а и различни други специалисти, се заемат с нелеката и често неблагодарна задача да изследват всекидневния живот и различни по-частни проблеми свързани с него. В тази връзка у нас възникна идеята да изследваме пира в средновековна Скандинавия, като се опрем на сведенията дадени ни от Снуре Стюрлюсон¹ в две от неговите саги: „Сага за Халвдан Сварте” и „Сага за Хокон Добрия”, които са част от известното му произведение „Heimskringla”².

Веднага възниква въпросът: „Защо да не изследваме цялото произведение „Heimskringla”?”. Има много просто обяснение на това наше решение и то се корени във факта, че информацията, която можем да извлечем от тези две саги, се припокрива дори в най-дребните детайли с тази от всички останали. По тази причина, а и поради ограничения обем на настоящата статия, сметнахме за нужно да отделим специално внимание само на тях. По този начин ще се опитаме да извлечем и анализираме информацията от един сравнително ограничен като обем извор и всеки ще може да сравни нашите изводи с различните тези и хипотези, битувачи в историографията по въпроса. Основната ни цел не е да направим задълбочено комплексно изследване на пирите и празненствата в средновековна Скандинавия, а по-скоро на базата на ограничения изворов материал да повдигнем важни въпроси и да се опитаме да предложим някои нови тези, които да разкрият как е протичал пира и какво е неговото място в живота на средновековните викинги³.

¹ Името на автора на български език се среща още и като Снори Стурлусон.

² Буквално „Световният кръг” или „Земният кръг”. Пълният исландски текст и негови преводи на английски и норвежки език можете да намерите на: <http://lind.no/nor/index.asp?lang=&emne=&list=&vis=Snorre> (достъпен към 03.12.2012).

³ Според нас за населението на Скандинавския полуостров през голяма част от Средновековието е удачно да се използват като синоними термините: викинги и нормани, както и по-описателното древни скандинавци.

Пирове и празненствата заемат важно място в социалния живот както на много общества в различни исторически и географски ареали, така и на множество индивиди, чиито животи се променят осезаемо по време на такъв род събития. В средновековна Скандинавия пирът и празненството са имали особено важно значение, понеже освен социални са изпълнявали и редица други функции (идеологически, религиозни, естетически и т.н.). Често срещана е представата, че скандинавските народи са големи любители на алкохола и безсмислените, понякога доста буйни, празненства. Корените на тази представа можем да проследим чак до Средновековието. Освен това не по-малък интерес според нас предизвикват въпросите: как точно е протичал пирът в средновековна Скандинавия, как хората са отбелязвали най-значимите празници, какви са били отношенията домакин – гост и т.н.

Най-напред трябва накратко да представим основния си извор „Саги за кралете на Севера”⁴. Авторът Снуре Стюрлюсон е исландски историк, поет и политик, живял в периода 1179 – 23 септември 1241 година. Като оставим настрана изключително активната му и донякъде успешна политическа кариера, която тук няма да разглеждаме, можем да кажем, че Снуре е автор на редица произведения с исторически и/или митологичен сюжет, както и на няколко поетични творби. Сагите, които ще анализираме в настоящата статия са част от тъй наречената „Heimskringla”. Самото име е измислено през XVII век, като е извлечено от първите две думи на един от най-ранните известни ръкописи: „Kringla heimsins”. Това произведение на Стюрлюсон представлява колекция от разкази, посветени на норвежките крале, като началото се поставя от легендарната династия на Инглингите, за да се завърши с Магнус Ерлингсон (1161 – 1184). Творбата е написана на старонорвежки език⁵ и се предполага, че е завършена около 1225 година⁶.

Все още се дискутират основните извори върху които е построил изложението си исландският историк, но е пределно ясно, че е черпил информация от по-ранни саги за кралете, от норвежки исторически съчинения от XII век и от фолклора, като тук най-голямо значение имат скалдическите поеми⁷. Произведението е било разпространено чрез редица ръкописи, част от които не са достигнали до нас, заради пожарите, характерни за Скандинавския полуостров. Първият превод на „Heimskringla” е направен

⁴ Така е наречен българският превод на „Heimskringla”: *Стюрлюсон, Сн. Саги за кралете на Севера*. т. I-II, Военно издателство, София 2003.

⁵ Наричан още „нордически”.

⁶ Виж в: <http://omac1.org/Heimskringla/> (достъпен към 03.12.2012).

⁷ По-подробно за скалдите и техните произведения у: *Лебедев, Г. С. Епоха викинг в Северной Европе и на Руси*. изд. Евразия, Санкт-Петербург 2005, 353 – 361.

в Норвегия, но на датски език, около 1600 година от Педер Клаусон Фрийс и е отпечатан през 1633 година. По-късно по друг ръкопис, известен като Стокхолмски, са направени шведски и латински преводи, които са публикувани през 1697 година в Стокхолм под името „Heimskringla”, като това е първата известна употреба на това име за произведението на Снуре Стюрлюсон. В следващите векове са направени още няколко превода: датски, латински, английски, а към края на XIX и началото на XX век и норвежки.

„Heimskringla” съдържа общо 16 саги. В някои от тях митологическите сюжети и персонажи осезаемо преобладават пред историческите. Такава е например първата сага, където можем да прочетем как Один⁸ е бил смъртен човек и с течение на времето станал могъщ владетел, а чак след това и Бог⁹. Разбира се и в другите саги има редица митологически елементи, но това в никакъв случай не бива да ни кара да смятаме, че не можем да се доверим на информацията поднесена ни от исландския историк. Ако за историческите процеси, събития и личности можем да открием неточности, стереотипни или митологични представи, преувеличения и т.н., то що се касае до подробностите свързани с бита и ежедневието на средновековните скандинавци имаме сериозно основание да се доверим на Стюрлюсон. Защо? По две причини. На първо място авторът най-вероятно ни е предал бита и ежедневието така, както го е виждал в Скандинавия през XII - XIII век, като може би съзнателно се е опитал леко да го архаизира. На второ място Снуре се е опрял и на фолклора, най-вече на различните устни предания и скалдически поеми, а фолклорът е безценен извор за особеностите на бита и ежедневието в почти всяко общество. Освен това битът и ежедневието много рядко са подлагани на целенасочени политически или идеологически манипулации и това ни дава допълнителна увереност да смятаме, че информацията съдържаща се в „Саги за кралете на Севера” е достатъчно обективна и достоверна, за да можем да построим върху нея нашето изложение и да направим съответните изводи относно пировете и празненствата.

Първата сага която ще анализираме е посветена на крал Халвдан Сварте (ок. 829 – 860)¹⁰. Тя не започва много оптимистично що се касае до пировете и първоначално ги представя в негативна светлина. В потвърждение на нашите думи ще приведем текста на Снуре Стюрлюсон: „През есента крал Халвдан заминал за Вингюлмарк. Една нощ, по

⁸ Върховният бог в нордическата митология. Повелител на небето, справедливата война, поезията, лова, мъдростта и т.н. Владетел на Асгард.

⁹ Виж „Сага за инглингите” в: *Стюрлюсон, Сн.* Цит. Съч., т. I.

¹⁰ Прякорът „Сварте” означава „Черният”.

време на пир, при него дошъл един коняр и казал, че към имението се приближава войска. Кралят веднага скочил, заповядал на хората си да се съвземат, да излязат навън и да се разположат в боен ред... Разразила се жестока битка и се наложило крал Халвдан да отстъпи пред превъзходството на врага. Той избягал в гората, но изгубил много от хората си.”¹¹ В този откъс има няколко важни елемента, които трябва да бъдат изрично отбелязани. На първо място е годишният сезон, през който кралят се отдава на пирове. Есента, и то най-вероятно късната есен, е сезонът, когато полската работа е поприключила и е време или да се организират походи или да се почине от натрупалата се през лятото умора. Именно заради това късната есен и зимата са двата най-подходящи сезона за празненства и пирове. Вторият важен факт е, че информацията за приближаващата се опасност е съобщена на краля от някакъв коняр, което показва, че прислугата и помощният персонал са имали свободен достъп до помещението, където се е провеждал пирът. На трето място трябва да отбележим, че кралят нарежда на хората си „да се съвземат”, което означава, че те не са били в състояние моментално да започнат бой, което веднага ни навежда на мисълта, че са употребили алкохол, който може би е причината за временната им небоеспособност. Очевидно е, че тези хора, които са били заедно с краля, са воители, като може да се допусне, че част от тях са били бойци от личната дружина на владетеля¹². Освен това благодарение на този кратък откъс разбираме за една от основните тактики на водене на военни действия в средновековна Скандинавия, а именно внезапно нападение, обкръжаване и ликвидиране на пируващия, по-малоброен и по-малко боеспособен противник. Много често в „Саги за кралете на Севера” се разказва за нападения над пируващи владетели или велможи и това не бива да ни учудва. По време на пир боеспособността на участниците в него е твърде ограничена от спецификата на тази дейност и по тази причина враговете могат да надделеят с много по-малко усилие и по-малко жертви отколкото при нормални обстоятелства.

Следващото тържество в сагата за Халвдан също има негативни конотации, като този път те са свързани с повода за организирането му, който е представен от Снуре Стюрлюсон по следния начин: „След това Хаке препуснал към имението на Сигюрд и отвлякъл дъщеря му Рагнил и сина му Гюторм. Той отнесъл също много сребро и злато със себе си в Хаделандия, където имал големи имения. Хаке заповядал да се подготви

¹¹ „Сага за Халвдан Сварте” в: *Стюрлюсон, Сн.* Цит. Съч., т. I, с. 62

¹² *Larson, L. M.* The Household of the Norwegian Kings in the Thirteenth Century. – In: *The American Historical Review*, Vol. 13, No. 3 (Apr., 1908), Oxford University Press, 462 – 463.

голямо тържество и поканил много гости.”¹³ Очевидно поводът за пира е отвличането на децата на определен враг. Фактът, че Хаке поканил много гости означава, че действията му са морално оправдани от гледна точка на една немалка част от скандинавското средновековно общество, която няма нищо против да празнува това действие. Интересно е обаче, че освен сина и дъщерята на Сигюрд, който е висш аристократ, от него са отнети много „сребро и злато”, голяма част от които най-вероятно са били под формата на съдове. Това е показателно за лукса, в който са живеели аристократите на Скандинавския полуостров, а също така и за значението, което са отдавали на изящните съдове за пир, изработени от благородни метали. Твърде вероятно е тези предмети да са били смятани за стоки на лукса и да са представлявали един от маркерите за социален статус. Това означава, че тяхното притежание е било цел на мнозина скандинавци, желаещи да се издигнат в обществената йерархия. В подкрепа на последните си разсъждения ще приведем информация за роговете, които са най-често употребяваните съдове за консумация на напитки по време на пир. Обичайно те били костени, като по-богатите семейства могли да си позволят да ги обковат със злато или сребро¹⁴. Аристокрацията пък разполагала със сребърни или позлатени чаши. Тази постепенна градация потвърждава значението на съдовете като белег за обществено положение. Освен това има и един друг интересен детайл свързан с роговете, а именно фактът, че много често те били изписвани с рунически знаци, които трябвало да предпазят собственика от зли сили¹⁵.

Тезата ни, че пировете са идеални като време и място за изненадваща атака, разчистване на лични сметки или уреждане на държавни въпроси по насилствен път се потвърждава и от следния откъс от сагата за Халвдан Сварте: „В навечерието на празника Юл... Хорек се приготвил и повел със себе си много мъже. Той изчислил така времето си, че да премине фиорда преди разсъмване и после да се отправи към имението на Хаке. Там поставил постове пред всички врати на къщата за гости, в която хората все още спели. После хората му отишли в сградата, в която се намирал Хаке, и разбили вратата. Взели Рагнил, брат ѝ Гюторм и всичкото злато и сребро, което намерили. Къщата за гости изгорили заедно с всички вътре... Хаке се надигнал и ги гонил известно време.”¹⁶ В тази част от текста има няколко важни обстоятелства, които се нуждаят от допълнителен

¹³ „Сага за Халвдан Сварте” в: *Стюрлюсон, Сн.* Цит. Съч., т. I, с. 63.

¹⁴ *Будур, Н.* Повседневная жизнь викингов IX – XI века. изд. Молодая гвардия, Москва 2007, 145 – 146.

¹⁵ Пак там.

¹⁶ „Сага за Халвдан Сварте” в: *Стюрлюсон, Сн.* Цит. Съч., т. I, 63 – 64.

коментар. На първо място тук се появява различен повод за празненство, а именно празникът Юл. Това е денят в средата на зимата¹⁷, който според викингите е 12 януари. Този празник е бил отбелязван изключително пищно и тържествено, като по-долу ще го разгледаме във връзка с християнизацията на Норвегия. На второ място можем да отбележим фактът, че пируващите са били много на брой, главно мъже и очевидно е имало една голяма част боеспособни воители. От друга страна ни се струва важно да се отбележи, че богатите аристократи като Хаке са имали отделно помещение, в което са настанявали гостите, поканени на пир или празненство. Това помещение, както става ясно от горния откъс, е било построено от дърво и по тази причина е много лесно да премахнеш спящите в него врагове, като е напълно достатъчно да го запалиш и да залостиш отвън всички врати. Тук отново виждаме, че освен освобождаването на пленените преди това Рагнил и Гюторм се взема и всичкото налично злато и сребро, което, както става ясно от текста, се съхранява в къщата на домакина.

Интерес буди въпросът: защо след като са отвели пленниците и са откраднали скъпоценностите от къщата на Хаке не са го ликвидирали. Най-вероятно отговорът на този въпрос се крие във факта, че къщата на последния е била доста голяма и в отделението, където е спял той е имало постоянна охрана, с която не са искали да се сблъскат воитите на Хорек, изпратени от самия крал Халвдан. Тези наши размишления се потвърждават от факта, че Хаке започва преследване на натрапниците, което би било възможно само ако той разполага с достатъчно военна сила, т.е. освен на гостите си, които са изгорени живи, той е разчитал и на личен боен отряд с достатъчна численост, за да създаде сериозни проблеми на своите нападатели.

След успешния набег на Хорек при крал Халвдан е доведена Рагнил, която била изключително красива и той решил да се ожени за нея. Какъв по-добър повод за организиране на поредното празненство? „Заповядал да наредят масите и изпратил покани из цялото селище. Този ден имало голямо угощение в дома му и Халвдан се оженил за Рагнил. Тогава тя станала една уважавана от всички кралица.”¹⁸ Тук освен повода за празненството трябва да отбележим и фактът, че кралят кани много хора от цялото селище, което ясно показва значението, което древните нормани са придавали на числеността на гостите. Както пише Наталия Будур: „Колкото повече хора били поканени и се отзовели на поканата, толкова повече слава и уважение печелил

¹⁷ Faraday, L. W. Custom and Belief in the Icelandic Sagas. – In: Folklore, Vol. 17, No. 4 (Dec. 31, 1906), p. 407.

¹⁸ „Сага за Халвдан Сварте” в: *Стюрюсон, Сн.* Цит. Съч., т. I, с. 64.

домакинът”¹⁹. Освен това се забелязва употребата на думата маса в множествено число, което може да се обясни не само с факта, че е имало много маси, понеже гостите били много на брой, но и с предположението, че е имало маси с различни функции, на които се разполагали хора от различни социални групи.

Друг интересен пасаж, който касае пирове в древна Скандинавия ни дава допълнителна информация, а именно: „В навечерието на празника Юл крал Халвдан бил на пиршество в Хаделандия. В самата празнична нощ там се случило много странно нещо. Когато хората насядали около масата, а там имало много гости, храната и пиенето внезапно изчезнали. Настроението на краля се развалило, а всички се разотишли.”²⁰ Очевидно е, че викингите не са обичали да присъстват на пирове, които са лишени от храна и напитки, тъй като ясно са осъзнавали, че по този начин се обезсмисля цялото събитие и не са се посвенили да напуснат проваления пир, въпреки че той е организиран от самия крал. Това показва колко силно развита е била идеята за гостоприемството сред скандинавците през Средновековието²¹. От една страна „настроението на краля се развалило”, т.е. той се почувствал виновен, че не може да осигури нужното за пълноценното провеждане на пира, а от друга владетелят не предприема никакви наказателни действия срещу поданиците си, които напускат празненството, което показва, че оценява действията им като напълно нормални.

На друго място в същата сага отново се споменава, че „Халвдан Сварте тръгнал на пиршество към Хаделандия.”²² Очевидно там се е намирала една от най-любимите резиденции на владетеля, където той е предпочитал да устройва своите пиршества. Може да се предположи, че владетелите са имали няколко такива резиденции в различните райони на държавата и чрез организирането на пирове в тях са успявали да създадат силни връзки между себе си и местната аристокрация.

В повечето откъси, които приведохме дотук се разказва за пиршества за които гостите получават изрични покани. Интересно е да видим какво би станало, ако по време на пир се появят неканени гости. В края на сагата за Халвдан Сварте пише следното: „Скоро двамата стигнали до място, където някакъв Хьовдинг имал тържество. Били добре приети там.”²³ От този пасаж можем да заключим, че викингите са приемали добре

¹⁹ Будур, Н. Цит. Съч., с. 144.

²⁰ „Сага за Халвдан Сварте” в: *Стюрлюсон, Сн.* Цит. Съч., т. I, с. 66.

²¹ *Bauman, R.* Performance and Honor in 13th-Century Iceland. – In: *The Journal of American Folklore*, Vol. 99, No. 392 (Apr. – Jun., 1986), 144 – 145.

²² „Сага за Халвдан Сварте” в: *Стюрлюсон, Сн.* Цит. Съч., т. I, с. 66

²³ Пак там, с. 67.

дори неканени гости, стига те да нямат вражда с домакина и да спазват установените норми. Този факт още веднъж потвърждава споделените по-горе наблюдения за гостоприемството на средновековните скандинавци и за любовта им към многолюдните пирове и празненства.

Втората сага на която ще обърнем специално внимание е посветена на крал Хокон Добрия (934 – 961). Първото нещо, което има връзка с пирове и което ни разкрива сагата за крал Хокон е фактът, че по време на пиршество едно от любимите забавления на всички пируващи е било слушането на песни за подвизите на известни крале и герои. Основание за това твърдение ни дава следният поетичен текст цитиран от Стюрлюсон в неговото произведение: „Кралят със мошта си цяла/на изток опустошаваше земи,/той, който с меч си напълни/чашата на не един скалд, победи.”²⁴ Очевидно подвизите на даден владетел, в конкретния случай на могъщия крал Хокон, дават възможност за създаване на поетични текстове от страна на скалдите. Тези скалдически поеми задоволяват определени естетически нужди на обществото, но наред с това пропагандират една ценностна система в която честта и доблестта са основни добродетели²⁵. По този начин се създават модели за подражание, които имат чисто дидактическа функция за едно общество, постоянно раздирано от конфликти и схватки, което отчаяно се нуждае от смели и верни воители и аристократи. Наред с това не бива да пропускаме фактът, че поетическите способности са били един от начините за подобряване на социалния статус на мъжете в средновековна Скандинавия и това се потвърждава от редица други саги и извори²⁶. Не само скалдовете, но и някои аристократи и дори крале демонстрират своите поетични умения по време на пирове и това се оценява високо от останалите²⁷.

Както споменахме по-горе традиционен повод за пирове бил изключително популярният сред скандинавците празник Юл. В сагата за Хокон се добавят нови щрихи към картината на празненствата организирани в чест на празника: „За празника Юл крал Хокон бил в Тронхайм. Ярл²⁸ Сигюрд го организирал в Ладе в негова чест. Първата нощ на празника жената на ярла, Берлут, родила момче. На следващия ден крал Хокон поръсил вода върху детето и му дал името си... Ярл Сигюрд бил най-добрият приятел на

²⁴ „Сага за Хокон Добрия” в: *Стюрлюсон, Сн.* Цит. Съч., т. I, с. 108.

²⁵ *Bauman, R.* Art.cit., 141 – 142.

²⁶ Пак там, 133 – 141.

²⁷ Пак там.

²⁸ Титла употребявана в северната част на средновековна Европа, чието значение е управител на дадена територия в кралството. В различните държави има различни оттенъци, като в Норвегия например това е втората по значение титла след кралската.

крал Хокон.²⁹ Тук си струва да анализираме три факта: на първо място явно не винаги кралят трябва да се нагърбва с организирането на пир в чест на празника Юл, като това може да бъде направено от някои от най-влиятелните аристократи в държавата; на второ място виждаме, че жените също са присъствали на пиршествата, най-вероятно в отделна зала или постройка, но със сигурност жената на ярла е била някъде наблизо щом веднага след раждането кралят става кръстник на новороденото; и на трето място става ясно, че кралят е предпочитал да празнува с най-добрия си приятел, т.е. дори и да е имал някакви политически причини да избере друг тип прекарване на празника (например да покани някои враждебно настроени аристократи или други влиятелни хора от чиято подкрепа се е нуждаел), той е предпочел чисто човешкия избор – да го прекара с най-добрия си приятел и най-верен съюзник.

Сагата за Хокон Добрия е интересна с това, че ни представя сблъсъкът на навлизащото в Норвегия християнство и утвърдената традиционна за Севера нордическа езическа религия. Тук ще представим откъсите, касаещи този сблъсък, доколкото той се проявява в пиршествата и празненствата. Поради изключително интересната и сравнително пълна информация, която ни предлага Снуре Стюрлюсон ще си позволяваме да коментираме лаконично и то само когато има сериозна нужда от това. Ето как започва всичко: „Крал Хокон бил вече добър християнин, когато дошъл в Норвегия. Цялата страна обаче била езическа... Той издал закон, който повелявал празникът Юл да се празнува по същото време, по което християните празнували Рождество Христово; разрешил на празника да се пие по малко малцова бира, да се четат празнични молитви, а празникът да продължи, докато свърши разрешената бира. Преди това празникът се чествал в Нощта в средата на зимата и хората го празнували в продължение на 3 нощи.”³⁰ Трябва дебело да се подчертае опитът на краля да накара населението да празнува Юл на същата дата като Рождество Христово и по този начин по-безболезнено да се наложи един от най-важните християнски празници сред езичниците норвежци. Освен това се дава информация за едно от питиетата, употребявани по време на пирове в Средновековна Скандинавия – малцова бира. Как се е празнувал езическият празник научаваме от следните редове: „Според езическите обичаи, когато щяло да се извършва жертвоприношение, всички селяни се стичали в храма, като трябвало да си носят толкова храна и пиене, колкото им били необходими, докато продължавал празника. Всеки трябвало да си носи сам бира. Колели се всякакви

²⁹ „Сага за Хокон Добрия” в: *Стюрлюсон, Сн.* Цит. Съч., т. I, с. 109.

³⁰ Пак там, с. 110.

домашни животни и коне. С кръвта им обагряли стелите с каменните фигури на боговете, вътрешните и външните стени на храма, с нея пръскали и хората. Месото на закланите животни варели за угощение на гостите. Палели се огньове на пода в средата на храма и в казани готвели храната. Около огъня се разнасяли напитки, а владетелят, който бил домакин на празненството, трябвало да освети питието и храната. Първо трябвало да се вдигне тост за Один – той се вдигал за победи и мощ на краля, следвали тостове за Ньорд³¹ и Фрейр³² за плодородие и мир. Мнозина имали след това обичай да вдигат тоста Браге. Когато пиели за роднините си – тези, които били умрели и погребани, този тост се наричал помен.”³³ Тук трябва да подчертаем няколко значими факта: обикновените поданици на краля празнуват заедно в храма; пие се бира; яде се месо, което е било сравнително рядко ястие за обикновените хора, изхранващи се предимно със земеделски продукти; владетелят или най-авторитетният присъстващ мъж се смятал за домакин на празненството и трябвало да освети питието и храната. Последното показва, че е имало строго изградена система от традиционни действия, обичаи и ритуали, която е регламентирала протичането на празненствата и пировете.

Именно пренебрегването на традицията е в основата на недоволството, което си спечелва крал Хокон, както е разказано в следващите редове: „През есента и първия ден на зимата в Ладе имало жертвен празник. Кралят присъствал на него. Преди, когато отивал на жертвоприношения, той винаги се хранел отделно в малка къщичка сам с няколко от своите хора, но този път селяните поискали от него да не се отделя – при толкова хубава храна и толкова голям празник. Ярлът отговорил, че кралят ще се присъедини към тях и Хокон седнал в престола си. Когато рогът бил напълнен първия път, тост произнесъл ярл Сигюрд и го посветил на Один, след което предложил на краля да отпие. Кралят поел рога, но направил кръстен знак над него. Тогава Кор от Гритинг попитал: „Защо кралят направи това? Не иска ли да извършва жертвоприношения?”. Ярл Сигюрд отговорил: „Кралят прави като всички, които вярват в нечия власт и мощ; той посвещава рога на Тур. Той направи над него знака на чука преди това.” И така тази вечер минала спокойно. Но на следващия ден, когато хората седнали на масата, настояли кралят да опита конското месо. Кралят не се съгласил на никаква цена. Тогава го помолили да пие от бульона; той отново отказал. Предложили му да хапне от жертвената храна, но той и това не приел и тогава селяните настръхнали срещу него. Ярл Сигюрд

³¹ Бог на морето, рибарството, по пътния вятър, богатството и плодородието.

³² Бог на лятото, хубавото време и плодородието. Свързва се със свещената кралска власт.

³³ „Сага за Хокон Добрия” в: *Стюрюсон, Сн.* Цит. Съч., т. I, с. 111 – 112.

казал, че кралят не иска да враждува с тях и ги помолил да не се бунтуват.”³⁴ Този откъс ни показва, че кралят имал специално място на пира, наречено престол, като е твърде вероятно домакинят на всеки пир да е имал свое специално място за сядане по подобие на този престол. От горния текст става ясно също така, че пирът продължавал няколко дни. Всъщност най-често пирове са продължавали по три дни, тъй като такъв е бил обичаят³⁵. Ясно можем да забележим и връзката му с религиозния празник и острата нужда всичко да бъде съпътствано от установените ритуали, ако кралят иска да запази авторитета си сред твърде суеверното население. Интересни са податките и за храната, приготвяна и консумирана на тези празненства, като макар да е възможно и преувеличение, заради християнската вяра на Стюрлюсон, ние все пак смятаме, че богатите скандинавци са си позволявали конско месо на такива празници, тъй като то е било смятано за деликатес и освен това много добре се е комбинирало с различните алкохолни напитки, леещи се в изобилие на такива празници, поради високата си степен на соленост. Освен това може да се предполага, че конското месо е имало важно символично значение и е било смятано за неразделна част от религиозните празненства³⁶. Тези наши съждения се потвърждават донякъде от следните редове на Стюрлюсон: „През първия ден от празника³⁷ хората помолили краля да извърши жертвоприношение и го заплашили, че ако откаже, ще му се случи нещо лошо... Това продължило, докато крал Хокон опитал няколко хапки конски дроб и пил след всички тостове, вдигнати в памет на починалите, без да прави кръст над тях.”³⁸ Така е представено противоречивото навлизане на християнството в средновековна Скандинавия, което е съпътствано с ожесточена съпротива и придържане към древните традиции от страна на голяма част от населението.

На следващо място ще представим един по-различен пир, който е свързан с идеята, за която споменахме по-горе, а именно, че е най-лесно да сломиш противника си докато той пирува. В такова положение се е оказвал и крал Хокон: „Веднъж крал Хокон бил в Хордаландия и пирувал във Фитяр. На празненството присъствали свитата му и много бонди³⁹. Когато кралят седнал на празничната маса, часовете отвън видели, че от юг се приближават много кораби, които не отивали към островите. Те решили, че трябва

³⁴ Пак там, с. 114.

³⁵ *Faraday, L. W. Art.cit.*, 401 – 403.

³⁶ *Simpson, J. Some Scandinavian Sacrifices.* – In: *Folklore*, Vol. 78, No. 3 (Autumn, 1967), p. 200.

³⁷ Отново става въпрос за празника Юл.

³⁸ „Сага за Хокон Добрия” в: *Стюрлюсон, Сн.* Цит. Съч., т. I, с. 115.

³⁹ Воини, заклели се във вярност на владетеля.

да предупредят краля за приближаването на някаква войска към тях. Никой обаче не смеел да го направи, защото строго наказание очаквало всеки, който без основание говорел за война. Все пак решили, че кралят трябва да разбере за войската на всяка цена. Един от воините влязъл в гостната и помолил Йойвинд Финсон да излезе веднага, защото е крайно наложително. Когато Йойвинд отишъл на мястото, откъдето се виждали корабите, той веднага забелязал приближаващата се голяма войска. Върнал се при краля и казал: „Малко време имат за пътуване, много време отнема, за да се нахрани човек.“⁴⁰ Тук най-важно е да се отбележи последното изказване на Йойвинд, което ни показва, че пирите са били доста продължителни и дори е имало случаи при които са продължавали по няколко седмици в зависимост от повода, общественото положение на домакина и сезона⁴¹. Как се развиват събитията след това? Стюрлюсон продължава: „Кралят заповядал да приберат масата, излязъл навън, видял корабите и заявил, че това е военна флота. Попитал хората си, какво е по-добре да направи – дали да се бие с хората, които има под ръка, или да отплава с корабите си на север.“⁴² След като неговите воители го уверяват в желанието си да останат и да се бият докрай се случва следното: „Кралят облякъл броня и си запасал меча Квернбит, сложил си позлатен шлем на главата, взел копие в едната си ръка и щит в другата. После подредил свитата си и селяните в боен ред и вдигнал знамената.“⁴³ След това в резултат на едно кърваво и изпълнено със слава сражение кралят побеждава враговете си, но е смъртоносно ранен и скоро след това умира. Благодарение на тези няколко реда се потвърждава предположението ни, че кралят, а и аристократите са пирували заедно с личната си дружина, а вероятно и с редица други воители в зависимост от конкретното място на провеждането на пира, като дори е било възможно, а очевидно и често срещано, на пира да присъстват и селяни. По този начин домакинът е имал възможност да реагира при едно неочаквано, но, както често се оказва, предвидимо нападение.

След като разгледахме тези две конкретни и доста интересни по своето съдържание саги от цикъла „*Heimskringla*” на Снуре Стюрлюсон и анализирахме част от информацията, която се съдържа в тях, смятаме за нужно да направим една по-цялостна реконструкция на пиршествата и празненствата, така както те най-вероятно са изглеждали по време на Средновековието на Скандинавския полуостров.

⁴⁰ „Сага за Хокон Добрия” в: *Стюрлюсон, Сн.* Цит. Съч., т. I, 121 – 122.

⁴¹ *Будур, Н.* Цит. Съч., с. 144.

⁴² „Сага за Хокон Добрия” в: *Стюрлюсон, Сн.* Цит. Съч., т. I, с. 122.

⁴³ Пак там, с. 123.

Скандинавците, както и редица други народи в Античността и Средновековието прекарват част от свободното си време в пирове и празненства⁴⁴. Най-често пировете се устройват по време на есенните и зимните празници, в дните определени за жертвоприношения, след завръщане от морски походи и когато се ражда дете или се организира сватба⁴⁵. Трите най-важни празника в живота на средновековните скандинавци са: Зимни нощи, Юл и Средиление. Първият се организира скоро след приключване на жътвата и бил свързан с началото на зимата⁴⁶. Вторият е определено най-важен и се отбелязвал, както посочихме и по-горе, в средата на зимата, като пиршеството продължавало минимум 3 дни⁴⁷. Празникът Средиление пък бил единственият голям празник по време на лятото и бил точно в разгара на най-интензивната селскостопанска работа⁴⁸. Нерядко местните аристократи организирали пирове и по време на обиколките, които владетелите предприемали из териториите, признаващи властта им. Немалко примери в тази насока посочихме по-горе. Викингите наричали своите пирове просто „пиво“ по името на основаната напитка около която се съсредоточавал пирът⁴⁹.

На масата по традиция се слагала най-добрата храна, която имали домакините: месо и/или риба. Освен това задължително било осигуряването на качествено питие: вино, медовина или в краен случай бира. Храната се поставяла на една дълга маса, а на друга по-къса се поставяли роговете и другите съдове пълни с вино, медовина или пиво. Най-често пред всеки гост се поставяла отделна порция, като част от блюдото се подавала след това на тези, които са изяли порцията си. При по-бедните домакини обаче ястието се поставяло пред 4 – 6 души, които си късали с ръце от него. Хубавото угощение се е смятало за задължение на всеки гостоприемец домакин. Яденето и пиенето на масата винаги се посвещавали на някой бог: Один, Тор⁵⁰ или Фреир, а след приемането на християнството на Иисус Христос, Дева Мария или свети Олаф⁵¹. Стаята, в която протичал пирът, била почистена и често празнично украсена.

Интересна била подредбата на гостите около масата. На издигнато място на южната страна на помещението стоял домакинят, а срещу него се разполагал най-

⁴⁴ Будур, Н. Цит. Съч., с. 130.

⁴⁵ Пак там.

⁴⁶ Faraday, L. W. Art.cit., p. 416.

⁴⁷ Пак там, с. 417.

⁴⁸ Пак там.

⁴⁹ Будур, Н. Цит. Съч., с. 130.

⁵⁰ Бог на бурите, гръмотевиците, светкавиците, силата и плодовитостта.

⁵¹ Будур, Н. Цит. Съч., 138 – 139.

знатният му гост. Останалите гости се настанявали по достойнство и значение, като колкото по-близо били до домакина, толкова повече почит им се оказвала. Южните места от своя страна били по-почетни от северните. В отделно помещение или встрани от мъжката маса се разполагали жените. Най-знатната жена се разполагала в средата, а другите се нареждали по значение покрай нея, като колкото по-голямо значение в обществото имал мъжа, толкова по-издигната била и неговата съпруга. Понякога е имало жени специални гости на пирове, като това са предимно прорицателки или гадателки⁵². Редът за сядане бил изключително важен и строго съблюдаван, като понякога бил повод за гръмки скандали, сбивания и дори за смъртни случаи, понеже се смятал за своеобразно накърняване на честта, което незабавно предизвиквало ответна реакция⁵³. По време на сватбен пир организацията на сядане била малко по-различна, което се обуславя от специфичния повод – почетното място начело на масата заемала невестата, друго също почетно място се падало на тъста, а третото на младоженеца, който бил заобиколен от най-близките си роднини⁵⁴.

Гостите били обслужвани от специално назначени за това хора, най-често слугите на домакина, които стояли около масата и постоянно носели чаши, пълни с вода, и кърпи, за да могат във всеки един момент гостите да измият ръцете си. Това до голяма степен е продиктувано от факта, че викингите не са използвали прибори за хранене, а само собствените си ръце и като вземем предвид факта, че ядат месо е логично да се измиват от мазнината, полепваща по ръцете им по време на ядене. Съдовете, пълни с алкохол, се пълнели и поднасяли най-често от жени, което напомняло древната скандинавска представа за Валхала и валкириите, които угощавали падналите воини⁵⁵. Това най-вероятно е имало и своето естетическо значение и е допринасяло за повдигане на градуса на настроението на пируващите викинги. Има обаче и случаи при които знатни младежи са били в ролята на виночерпци, като това им задължение е нещо като изпитателен период преди да се присъединят към личната гвардия на владетеля или на някой могъщ аристократ⁵⁶.

Алкохолът бил неизменна част от всеки един пир и било немислимо празненството да протече при отсъствието на спиртни напитки, както стана ясно по-горе. Неутолимата жажда на скандинавците за алкохол е засвидетелствана от не един и двама

⁵² Faraday, L. W. Art.cit., p. 414.

⁵³ Bauman, R. Art.cit., 141 – 142.

⁵⁴ Будур, Н. Цит. Съч., с. 132.

⁵⁵ Пак там.

⁵⁶ Larson, L. M. Art.cit., p. 469.

средновековни и модерни автори. Градацията на питиетата била следната: пиво – медовина – вино. Понякога тази градация била повод за сериозни разпри между гостите, понеже някои получавали по-престижната напитка, а други нямали достъп до нея.

Виното било изключително популярно сред жителите на Скандинавския полуостров и било смятано за най-добра и престижна алкохолна напитка и по тази причина било поднасяно на пирове само в особено тържествени случаи⁵⁷. Тази позиция на виното може лесно да се обясни с факта, че Скандинавския полуостров не предлагал благоприятни условия за отглеждане на лозя и се разчитало основно на внос, т.е. цената била висока и наличните количества не били особено големи. Интересен в тази връзка е договорът, който норманите сключват през 869 година с херцога на Бретан. Според него херцогът се задължава да заплаща натурален данък на норманите във вино. Те дори си съчинили легендата, че съществува страна, покрита с огромни лозя, където виното никога не свършва. Не един и двама пътешественици и авантюристи са се опитвали безуспешно да открият тази страна. Интересни в тази връзка са думите на Торхал, който се отправил на такъв тип пътешествие: „Хъовдинг ми обеща/море от вино в тази страна/но тази земя бе неприветлива/и на нейните брегове се появи/зли воители./Със съжаление трябва да призна/нито капка вино/не попадна в моето гърло.“⁵⁸

Медовината представлявала ферментиран мед. Тя най-често се произвеждала в кралската пивоварна. Вкусовите ѝ качества били много добри и била подходяща за ежедневна консумация, но голяма част от населението нямала достъп и до тази напитка. В кралските дворци медовината се съхранявала в големи вани, от които всеки можел сам да си загребне нужното му количество по време на пир⁵⁹. Тази напитка била изключително популярна сред средновековните скандинавци и голяма част от населението възприемало като най-висша форма на щастие наличието на медовина на даден пир или празненство.

Както отбелязахме по-горе, най-обикновеното и непрестижно питие сред викингите била бирата, наричана още пиво. Варенето на пиво се свързвало най-вече с подготовката за отбелязване на един или друг, най-често религиозен, празник: Юл, Рождество Христово, Възкресение Христово, помени, сватби. Самото сваряване на пивото било сложен ритуал, по време на който средновековните скандинавци трябвало да предпазят напитката от досег със злите духове, ритуал който се запазил дори след

⁵⁷ Будур, Н. Цит. Съч., с. 142.

⁵⁸ Пак там, с. 134.

⁵⁹ Пак там, с. 132.

налагането на християнството. Обикновените хора варили пивото си най-вече от зърнени култури и то не било особено впечатляващо като вкусови качества, но било важна съставна част от празничното меню, тъй като добре се комбинирало със солените меса, които се слагали на празничната трапеза. Най-разпространена бира била малцовата.

Начинът на консумиране на алкохол по време на пиршества и различните ритуали свързани с това са изключително интересни и ни дават важна информация за ежедневието, културата и вярванията на средновековните скандинавци. В началото на пира, както отбелязахме и по-горе, се е произнасял тост или за някое от езическите божества или за някой християнски светец⁶⁰. Сред викингите съществувал обичаят всички да пият от една чаша или от един рог, който се въртял около масата. Освен това имало и една „чаша на наказанието“, която изпивал всеки, който наруши правилата на пира⁶¹. Имало и друг тип пирове и празненства, характерни най-вероятно за по-заможните слоеве от населението, където всеки пиел от свой собствен рог или от собствена чаша. Било прието гостите да изпиват чашите си до дъно, защото в противен случай това можело да се тълкува като обида и да доведе до сериозен конфликт или дори до убийство. В различните саги доста често се подчертава, че едно от най-важните умения в света на викингите е изкуството да се пие. Понякога пировеите освен място за забавление и отмора са се превръщали в бойно поле, било заради неочаквано нападение на външен враг, било поради възникнал по време на пира и под влиянието на алкохола конфликт. Тогава по-трезвите и/или по-издръжливи на алкохола мъже имали по-добри изгледи за успех в разразилия се конфликт.

Докато викингите били езичници пировеите били главното им забавление, но след християнизацията на Норвегия, излишната любов към медовината и пивото била порицавана. След 1150 година в законите се появили наказания за хората, злоупотребяващи с алкохол, но това по никакъв начин не попречило по цялата страна да се организират пирове, както по-рано⁶². Все пак част от древните жители на Скандинавския полуостров осъзнавали опасностите, които носи прекомерната употреба на алкохол. В тази връзка привеждаме няколко строфи от „Старата Еда“: „Ползата за смъртните от пенливото пиво/е по-малка отколкото мнозина си мислят./Колкото повече изпиваш, толкова по-малко можеш/да владееш собствения си дух.“⁶³ Имало дори един

⁶⁰ *Simpson, J. Art.cit.*, p. 192.

⁶¹ *Будур, Н. Цит. Съч.*, с. 132.

⁶² Пак там, с. 138.

⁶³ Пак там, с. 135.

викингски конунг, наречен Сверрир, който твърдял, че най-страшният от седемте смъртни гряха е липсата на мярка в яденето и пиенето⁶⁴. В тази връзка трябва обаче да споменем и „законите на Гулатинга“⁶⁵, където пише, че човек се намира в силите си и може да се счита за здрав дотогава, докато може да пие пиво по пирове, да се държи в седлото и да говори разумно⁶⁶. Тук определено се внушава идеята, че умението да се пие е изключително важно в социален аспект и дори представлява гарант за здравословното състояние на човек.

Пировеите били нужни на хората, за да улеснят общуването помежду им, като тук не бива да пропускаме и религиозния аспект на тази дейност. Пивото и медовината в епохата на викингите били естествена част от религията и дори се явявали не украшение на ритуала, а предмет на самия култ⁶⁷. Както видяхме по-горе, особено в частта разглеждаща сагата за крал Хокон, пировеите били действително съставна част от езическия религиозен култ и доста от съответните ритуали се извършвали по време на пиршеството, на което било придавано голямо значение, тъй като именно там хората се обръщали с молбите си към Боговете и ги възхвалявали, ако са им помогнали през годината⁶⁸.

На пировеите, поради значителното количество употребяван алкохол, се развързвали езиците на средновековните скандинавци и те говорили открито и директно без да се съобразяват с общественото положение на своите събеседници или опоненти. Това до голяма степен е позволявало прекрочването на изкуствено поставените граници между съсловията в средновековното общество и е било полезно и за двете страни: по-ниско поставените в социалната йерархия са използвали пировеите като един вид отдушник на социално напрежение и там са изливали всичко, което са смятали за проблем, а по-високо разположените в йерархията са имали възможност да се запознаят с разположението на хората, с техните стремления и проблеми и да си изработят стратегия за разрешаване на проблемите и за още по-силното привързване на все по-широки кръгове от населението към различните властови и държавни структури. Интересни в тази връзка са думите на Стюрлюсон: „Крал Хокон бил по това време в Сюнмьоре, в едно от имененията си – Биркестранд на Фрайьой, и нямал други хора освен

⁶⁴ Пак там, с. 136.

⁶⁵ Законодателно събрание в Норвегия, дало името си на първите норвежки закони.

⁶⁶ Цитирано по Будур, Н. Цит. Съч., с. 146.

⁶⁷ Faraday, L. W. Art.cit., p. 414

⁶⁸ Пак там, с. 416 – 418

свитата си и селяните, които му гостували.”⁶⁹ Показателно е, че дори селяните, които безспорно са едно от най-непривилегированите съсловия в скандинавското общество са получавали покани от краля, за да присъстват на пирове организирани от него. Разбира се това едва ли са всички селяни от района, а по-скоро отбрани представители на селския елит, но така или иначе не можем да подминем факта, че пирове много са улеснявали общуването между различните социални групи в обществото и са подпомагали сплотяването им.

Друга функция на пирове е изграждането на доверие между домакина и неговите гости, като най-важни са случаите когато някой ярл организира пир в чест на краля. По този начин е било възможно да се преодолеят по мирен път редица проблеми между двете най-властни и авторитетни личности в държавата. Освен това често пирът е използван от владетелите или аристократите, за да заздравят връзките с личната си дружина, която именно благодарение на редовно организирани пирове и получаваните там дарове и похвали се е привързвала още повече към своя господар.

Още една важна функция на пирове изглежда е желанието да се обединят в едно цяло отделни групи от населението с различен социален статус и с различни интереси. Когато всички тези хора посетят заедно един и същи пир и слушат едни и същи песни за подвизи и велики дела те се сплотяват и могат да бъдат по-лесно насочени срещу общ външен враг, а в средновековната история на скандинавските народи външни врагове никога не липсват.

Последната важна функция на пиршествата, на която ще посветим няколко реда е свързана със задоволяването на естетическите нужди на пируващите, както и с различните видове забавления, характерни за пира. Съдейки по скандинавските литературни паметници може да се допусне, че на пирове са били слушани изпълнения на арфа. Музиката е била призвана да задоволи естетическите вкусове на викингите, но най-вероятно се е слушала само докато те се хранят. След това се е набягало на песни, голяма част от които складически⁷⁰, т.е. разказващи за подвизи, битки, слава и т.н. и няколко различни вида танци, като дори е съществувал особен вид танц с оръжие, който е представлявал битка между двама герои и е бил изключително атрактивен за пируващите, голяма част от които са били воители и с професионален интерес са наблюдавали случващото се.⁷¹ Друго любимо развлечение по време на пир били

⁶⁹ „Сага за Хокон Добрия” в: *Стюрюсон, Сн.* Цит. Съч., т. I, с. 118.

⁷⁰ *Bauman, R.* Art.cit., 133 – 141.

⁷¹ *Будур, Н.* Цит. Съч., с. 147.

хвалбите, които всеки от присъстващите произнасял за своите специфични умения, които го превръщали в най-добър в дадена сфера. Понякога се стигало до сравнение на бойните подвизи и до „премерване“ на славата на двама от пируващите. Нерядко в такива „състезания“ се включвали дори кралете⁷². Това надприказване можело да съдържа елементи на ораторско майсторство и дори на някаква доста ограничена, но напълно съответстваща на нуждите и интелектуалните възможности на пируващите, философия. В тази връзка можем да отбележим, че често след такова надприказване или дори без да е имало такова, заради чутите песни за бойни подвизи и нетленна слава и под въздействието на консумирания алкохол, се случвало да се даде обет, според който воинът пиещ от чашата на домакина се задължава да извърши някакъв подвиг⁷³. Най-често това са обети за отмъщение или за нападение над даден враг в следващия активен военен сезон. Нерядко такива клетви са били провокирани от кралете и са целели развитие на тяхната експанзия в дадена посока или разправата с недостатъчно надежден аристократ.

В заключение можем да кажем, че пирове и празненствата в живота на средновековните обитатели на Скандинавския полуостров са имали многостранно значение. Почти няма сфера на ежедневието, която да не е повлияна в една или друга степен от тях. Освен това те са имали редица изключително важни социални, идеологически, религиозни, естетически, представителни и дори политически функции. Пирове и празненствата са били неотменна част от живота на хората, като до голяма степен са имали позитивен ефект върху обществото. Все пак не бива да подценяваме и някои отрицателни явления, които водят началото си от пирове или са свързани с провеждането им. Както добре знаем в историята рядко има бяло и черно, а по-скоро наблюдаваме различни вариации на сивото, като по този начин можем да оценим и значението на пирове за средновековните скандинавци.

Литературните, митологически, фолклорни и исторически текстове, които са достигнали до нас, могат да ни дадат достоверна информация за пирове в средновековна Скандинавия. Тук ние черпихме сведения от един-единствен средновековен автор – Снуре Стюрлюсон, но смятаме, че податките съдържащи се в неговото произведение са достатъчни, за да повдигнат завесата над скандинавските пирове. Все пак се надяваме за в бъдеще да се появи изследване, което да обхване много

⁷² Пак там, с. 150.

⁷³ Пак там, с. 148.

по-широк кръг от извори, на чиято база да се направи една цялостна реконструкция на това изключително значимо явление.

Между политиката и историята – към полско-германските спорове за Ордена

Александър Заралиев

На 9 април 1945 г. съветските войски превземат и унищожават голяма част от “втората” столица на Тевтонския орден Кьонигсберг. На 4 юли 1946 г. се издава указ за преименуването на Кьонигсберг в Калининград по името на видния съветски партиец М. И. Калинин и останалите след войната около 70 хил. души (от около 370 хил. преди нея) трябва да приемат факта. Едно от решенията на Потсдамската конференция (17 юли – 2 август 1945 г.) е да се отнеме 25% от територията на Германия спрямо границите ѝ от 1937 г. Това решение е доста добре прието с оглед на търсените “компенсации” главно от СССР за нанесените от Третия райх щети. По този повод отново се разгаря с пълна сила спора доколко Тевтонският орден “легално” (кавички автор) или не е завладял Прусия и като цяло до каква степен договорите (дарствените грамоти на императорите, папите и полските князе), известни ни от първата половина на XIII в., могат да бъдат изходна база за претенциите на полските и германските историци от XIX-то и XX-то столетия. Транслацията на модерни представи (взети от националните държави през XX в.) към средновековни реалии, винаги е било абсурдно за специалистите историци (дори и за тези от най-националистичните XIX и XX в.), както показва Х. Бокман в своя труд, посветен на Немския орден, но те не винаги достигат до масовия или политически ангажиран гражданин на новата и съвременната история.¹ Според него фундаменталните разлики между Средновековието и Новото време не могат да “служат” в спора, в който след края на Втората световна война милиони немци се оказват на “неправилното място” според логиката на победителите.²

Но нека да преминем към навлизането на Тевтонския орден в Прусия и още по-точно транслацията на кръстоносните практики в европейския Север.

¹ Бокман, Х. Немский Орден. Пер. с нем. В. И. Матузовой. М., 2004, гл. XII, 191 - 209.

² Пак там, с. 98. Злоупотребата с историята на Тевтонския орден от историци любители през XX в. има и своето отражение върху професионалните историци. *Kreem, J. The Teutonic in Livonia: Diverging Historiographic Tradition.* – In: *The crusades and the military orders expanding the frontiers of medieval Latin Christianity.* eds. Z. Hunyadi, J. Laszlovszky, Budapest, 2001, 467–480, p. 467.

Пътят и навлизането на военно-монашеските ордени към Европа е разнопосочен и интересен за изследователите им днес. Благодарение на адаптацията си към политическите условия в Европа военномонашеските ордени продължават своето развитие дълго след последните кръстоносни походи в Светите земи.³ Като първо намерение и опит за провеждане на кръстоносен поход в Прусия се смятат пригответленията за мисия в Прусия около 1140/41 г. от епископа на Олмюц (Olomouc) – Хайнрих Здик (1126 - 1150)⁴ (Henry Zdik) - неуспешна поради смяна на полския крал. Според извори от средата на XIII в. Болеслав Кривоусти (1102–1107) успешно завладява и земята Любау.⁵

Желанието на полските князе да използват кръстоносното движение като начин за покръстването на прусите се използва и от Болеслав IV Къдрави (1146–1173) по време на Втория кръстоносен поход, но “кръстоносците” не са официално подпомогнати от папата⁶. Полша има своя дял по време на Втория кръстоносен поход (1147) срещу езичниците в Европа с активни военни действия в Сасна и Галиндия, макар отново без легитимация от папата. Така според полските историци полските князе следват своя собствена традиция на походи в Прусия без те да се обявяват изрично като кръстоносни.⁷

Едва цистерцианската мисия, водена от Готфрид и първия епископ на Прусия – Кристиан (1215-1245), успява да свърже военен поход и кръстоносно начинание с инструментариума на класическите походи от Палестина. По време на Петия кръстоносен поход участниците в организирания от епископ Кристиан кръстоносен поход в Прусия (1217 г.) получават същите привилегии както дадените на тези, които заминават на Изток.⁸

³ *Starnawska, M.* Military Orders and the Beginning of Crusades in Prussia. – In: *The crusades and the military orders expanding the frontiers of medieval Latin Christianity.* eds. Z. Hunyadi, J. Laszlovszky, Budapest, 2001, 417–428, p. 417.

⁴ *Ibidem*, p. 418.

⁵ През 1240 г. князът на Мазовия и неговият син Болеслав претендират в спора си с Тевтонския орден, че техните предшественици са завладели с меч Любавската земя от прусите (в сборника *Codex dipolmaticus et commemoratium Mazoviae generalis*, ed. J. K. Kachanowski, Warszawa 1919, no. 402). Цит. по *Śliwiński, Bł.* The Christianisation of Prussia: the Polish Contribution until the Introduction of the Teutonic Order. – In: *Christianization of the Baltic Region* (Baltic research center in Frombork). Pultisk. 2004, 39–64, p. 50. Конрад е внук на Болеслав III Кривоусти.

⁶ *Ibidem*, p. 419.

⁷ *Śliwiński, Bł.* Art.cit., p. 55.

⁸ *Phillips, J.* The Second Crusade: Extending the Frontiers of Christendom. London 2008, p. 70.

⁹ *Starnawska, M.* Art.cit., p. 419.

Използването на кръстоносни армии в експедициите срещу Прусия води до въвличане и на военните ордени в тях. Първи в региона се установяват хоспиталиерите - около 1116 г. в Загошч (Zagosc), в посока към Судовия (вж. картата). След това между 1170–1180 г. едри феодали даряват земи на Канониците от Божия Гроб също в посока към Судовия. Какви задължения са изпълнявани от двата ордена можем само да предполагаме, защото няма сведения в изворите, а вероятно различията между двата ордена не са виждани от техния патрон.⁹

Следващ етап в навлизането на военните ордени е когато владетелят на Померания Гжимислав (Grzymisław) около 1198 г. дава в Староград Гдански укрепление на хоспиталиерите.¹⁰

Ново ниво във възприемането на кръстоносни идеи е развитието на собствени военни ордени в региона, когато през 1216/17 г.¹¹ (по-утвърдена дата е 1228¹²) се създава Ордена на Христовите рицари с резиденция Сантип (Milites Christi de Prussia), част от померанската територия в Прусия, на десния бряг на р. Висла, главно от кръстоносци на Макленбург.¹³ Защитата на границата от локални или инфилтрирани ордени се вижда в установяването на Тевтонския орден (в Лазучице, Lasucice) и на тамплиерите (в Мала Олешница, Mala Olesnica) по покана на княза на Силезия (Хайнрих Брадати) съответно през 1222 и 1226 г.¹⁴ През периода 1226-1228 г. князът на Мазовия дарява съответно земите Добжин на Ордена на Христовите рицари и Хелмно (Кулм) на Тевтонския орден. През 1339 г. имаме още няколко дадени на тамплиерите селища по р. Буг. Също не бива да забравяме и иберийския орден Калатрава, заел крепостта Тимава (Tymawa) в Померелия през 1230 г. В новия кръстоносен ареал границите на Прусия са стриктно разделени на сфери на влияние, а даренията за тамплиерите и тевтонците в хитерланда на Силезия явно имат за цел да подпомагат притока на кръстоносци. Интересно е защо князът на Померания кани братството от Калатрава като имаме предвид, че той е в обтегнати отношения с останалите херцоози още от 1227 г.?

⁹ Starnawska, M. Art.cit., p. 419.

¹⁰ Ibidem, p. 420.

¹¹ Ibidem, p. 420.

¹² Pósan, L. Prussian Missions and the Invitation of the Teutonic Order into Kulmerland – In: The crusades and the military orders expanding the frontiers of medieval Latin Christianity. eds. Z. Hunyadi, J. Laszlovszky, Budapest, 2001, 429–448, p. 434.

¹³ Starnawska, M. Art.cit, p. 419.

¹⁴ Ibidem, p. 421.

В по-късно период също има опити за използване на военни ордени срещу балтите, каквато е например кампанията от 1255–1257 г. срещу судовците. Князът на Краков и Сандомир – Болеслав Целомъдрени, се опитва да използва тамплиерите, но поради дипломатическото противопоставяне от страна на тевтонците кампанията не се осъществява.¹⁵ Можем да обобщим, че за разлика от Иберия в Прусия имаме един доминиращ орден, който създава контролирана от него територия. Какво всъщност се случва с различните ордени в полските княжества? Като цяло те бързо западат: унищожени са от противниците си (братята от Добжин); други съществуват дълго (хоспиталиерите в Староград Гдански до 1370 г. без да участват кампании срещу Прусия); а трети дори целят рекрут за други бойни полета на воюващото християнството (Калатрава).

Успехът на Тевтонския орден се дължи на целенасочената дипломатическа и юридическа подготовка за навлизането му в Прусия. Един от най-ценните и оспорвани документи в тази насока е Златната була от Римини, вероятно издадена както приемат повечето германски учени през март 1226 г. или през 1234/5 г., както смятат редица полски и руски учени. Наречена е така благодарение на своите разкошни печати.

Накратко тя предава следните събития: поради това, че Господ е създал империята, която е над всички земни монархии, за да се разпространява божие слово сред езичниците. Научаваме и повода за документа, а именно, че Херман фон Залца е известил императора за намерението на Конрад Мазовски да дари Великия магистър и братята с Кулмската земя и земите в близост до Прусия, за да може Орденът да воюва срещу езичниците пруси. Императорът потвърждава това желание на княз Конрад пред братството. Така Орденът получава пълно освобождаване от всички повинности, пълна съдебна и политическа власт, а също и митническите права, правото да сече монети, речно право, лов и т.н. Един от най-спорните моменти между полската и германската исторически школи е каква именно част от империята е Прусия. Според универсалистичната представа (т.е. германската школа, тук са имена на учени като У. Арнолд, Х. Бокман и т.н.), на която остро се противопоставят полските учени, Прусия е част от империята (*monarchia imperii*), доколкото последната е над всички други християнски владетели, а според полските учени е част от империята така както кралство

¹⁵ Ibidem, p. 424.

Германия, Бургундия и Италия. За полските учени е очебийно, че Великият магистър става имперски княз, докато за германските той е само сравнен с такъв.¹⁶

Още тук искам да дам едно от определения на Златната була от Х. Бокман, че тя е сложен документ, който въпреки многото опити за научна интерпретация не става по-разбираем.¹⁷

Обикновено полските (а също и руските учени) допускат, че грамотата свидетелства за грандиозни политически планове на империята за Прибалтика. Като основно доказателство се изтъква още един документ от Фридрих II, който дарява град Любек със статут на имперски град. Издаден е само три месеца след гореспоменатата була, отново от императора и отново с подписа – този път само като свидетел, на Великия магистър Херман фон Залца (който преговаря между северногерманската антидатска коалиция и датския крал в този период). Присъствието на Залца кара редица полски изследователи (Г. Лабуда, М. Бискуп и др.) да търсят обвързаност между тези два документа, изхождайки от по-късния ход на събитията, а именно важността на Любек за развитието на Орденсшаат. Без този порт снабдяването и експанзията на Ордена в Прусия би била силно затруднена. Според Х. Бокман (който впрочем е роден в Мариенбург, Прусия) такава връзка не съществува. Той прави и предположението, че документът е издаден от самия Залца или друг клирик. Друго негово съображение, е че от словосъчетанието монархия империи (*monarchia imperii*), което не се среща в нито един друг документ на Фридрих II, следва че по това време (като изхожда, че булата е написана 1226 г.) Орденът все още не може да убеди Папството на своя страна поради все още силното влияние на пруския епископ Кристиан.¹⁸

Ако приемем, че Златната Була от Римини е издадена през 1226 г.,¹⁹ следва че княз Конрад познава нейното съдържание и следователно знае, че цяла Прусия е дадена на Ордена. Унгарският изследовател Ласло Посан вероятно е прав, считайки я за успешна спрямо целите на Конрад, а именно да убеди на Ордена да приеме неговото предложение за защита на Мазовия от езичниците.²⁰ В тази светлина трябва да

¹⁶ Бокман, Х. Цит.съч., с. 71.

¹⁷ Пак там, с. 68.

¹⁸ Пак там, с. 70 -71.

¹⁹ За най-подробната дискусия относно датировката на Златната була вж. *Jasiński, T.* The Golden Bull allegedly issued in 1226 by Friedrich II for the Teutonic Order. – In: *Quaestiones medii aevi novae*, 3, 1998, 221–244. Датировката според декорациите на булата говорят за нейното създаване през 1234–1235 г., а според типичните формулировки от думи в текста - най-рано от 1237 г., вж. 226-227.

²⁰ *Pósán, L.* Art.cit, p. 446.

разглеждаме и неговото дарение на селището Орлов в Куявия от 1229 г.²¹ Според Петър от Дусбург около 1226 г., след мисията на Конрад фон Ландсберг, князът на Мазовия, неговата жена Агипия и синовете им (Болеслав, Казимир и Земовит) даряват Кулм и Любау и всичко друго, което Орденът може да завладее от земите на прусите.²² Едва ли съвпадението е случайно.

Трябва да подчертаем, че е логично предположението Орденът да приеме сериозно предложението на Конрад за защита на Мазовия от прусите едва след победата на северногерманската коалиция над датския крал Валдемар II на 22 юли 1227 г. край Борнхьовден,²³ което позволява по-добра връзка между северногерманските пристанища и Пруссия и Ливония.

От друга страна според езиковедския анализ, извършен от полския учен Т. Яшински, само три документа на Фридрих II за периода 1198–1250 г. съдържат три рядко използвани заедно елементи-изрази (*serenissimus*, *fecimus* и липсата на *nostro*). Всички тези документи се отнасят за Тевтонския орден и се срещат само през 1235 г.²⁴ Следователно при положение, че Златната була е от 1235 г., то гореспоменатата логика на унгарския изследовател Ласло Посан за насърчаващия характер на документа не е приемлива.

Златната була²⁵ е твърде спорен документ между немската и полската историография и с твърде неясна дефиниция на отношенията между императора и Великия магистър.²⁶

В булата с *Fidelis noster* се нарича Великия магистър на Ордена Херман фон Залца и според М. Диго това е синоним на фиделис импери и девотус ностер (*fidelis imperi*,

²¹ Preussisches Urkundenbuch (PUB), Bd. I, 1, № 71, S. 52.

²² Petrus de Dusburg, Chronicon terrae Prussiae. Hrsg. M. Töppen, SRP, Bd. I, Leipzig, 1861, S. 45.

²³ Още М. Тумлер прави това предположение. Вж. Tumler, M. Der Deutsche Orden im Werden, Wachsen und Wirken bis 1400 mit einem Abriss der Geschichte des Ordens von 1400 bis zur neuesten Zeit. Vienna, 1954, S. 251.

²⁴ Единият от другите два документа от 1235 г. според Т. Яшински е почти напълно идентичен с Златната була с нейните два оригинала от Варшава и Кьонигсберг. Стила на документа според полския учен прилича повече на писмо от императора отколкото на негов документ. Вж. Jasiński, T. The Golden Bull allegedly issued in 1226 by Friedrich II for the Teutonic Order. – In: Quaestiones mediae aevi novae, 3, 1998, 221–244, p. 228.

²⁵ PUB, Bd. I, 1, № 56.

²⁶ Цялостен преглед по въпроса за причината за така формулираните отношения вж. Dygo, M. The German Empire and the Grand Master of the Teutonic Order in the light of the Golden Bull of Rimini. – In: Acta Poloniae historica № 61 (1990), 33–61, p. 35.

devotus noster) със значение “принадлежащ към империята” (*Imperium Romanum*²⁷).²⁸ Същият учен продължава своите размишления като посочва, че император Фридрих II дава Прусия на Херман фон Залца за алодно владение в империята или в германското кралство. В хартите, дадени на Ордена на меченосците от Фридрих II през 1226 и 1232 г., магистър Фолквин и братята също са наречени *fideles nostri*,²⁹ независимо че те са подчинени на епископ Алберт, който от 1207 г. е имперски принц.³⁰ В Златната була според Т. Яшински и Залца, и Конрад са принадлежащи към Империум Романум, защото само при това положение императорът може да вземе отношение спрямо тях.³¹

В логиката на събитията трябва да имаме предвид и булата от 15 декември 1220 г. на папа Хонорий III, която забранява на Ордена да дава васална клетва или каквито и да са васални отношения спрямо всякакви светски господари и поради тази причина според германските учени Златната була е с толкова “мъгливи”³² формулировки.

Крушвицката привилегия от 30 юни 1230 г.,³³ издадена от княз Конрад, дава на Ордена пълен суверенитет над Кулм и всичко което успее да завладее в Прусия, като князът се отказва от своите права на суверен. Така например Орденът придобива правото на рудодобив, съдебна юрисдикция, събиране на такси и т.н., но също и правото да владее териториите, завоювани от прусите. Договорът е близък до този от Римини по стил и съдържание. Според полските историци от XV и XVI в. (Ян Длугош, Лукад Давид и Симон Грунау), следвайки тенденциите на епохата, князът на Мазовия дарява Кулмерланд докато Орденът не завладее прусите, след което е трябвало да върне дарението на княза, а пруските територии следвало да бъдат разделени поравно.³⁴ В духа на епохата дарението е направено с подкрепата и знанието на цялата управляваща

²⁷ Включваща Германското кралство, Бургундия и Италия, но не и кралствата Сицилия и Йерусалим. Документите на Империум Романум и Кралство Сицилия са винаги различни по външен вид и структура, а Златната була принадлежи именно към първия вид. По въпроса вж. *Jasiński, T. Art.cit.*, p. 237.

²⁸ *Dygo, M. Art.cit.*, p. 36.

²⁹ *Liv-, Esth- und Curlandisches Urkundenbuch nebst Regesten. Hrsg. v. F. G. von Bunge. Bd. 1 Reval, 1853, reprint 1967, I, № 90, 127.*

³⁰ Термини като *beneficium* и *feudum* в Златната була не се използват. Още за дискусията дали Прусия е част от империята вж. *Jasiński, T. Art.cit.*, p. 235.

³¹ *Ibidem*, p. 239.

³² *Бокман, X. Цит.съч.*, с. 70.

³³ *Kruschwitz Verlag zwischen Herzog Konrad von Masowien und dem Deutschen Orden 1230. PUB (Preussisches Urkundenbuch). Bd. I.1. - Königsberg, 1882. - Nr. 78; Hubatsch W. Quellen zur Geschichte des Deutschen Orden. — Berlin, 1954. 54 - 55.*

³⁴ *Joannis Dlugoss, Historiae Polonicae libri. XII, Ed. Aleksander Przewdziecki, Krakow 1873, p. 125; Lucas David. Preußische Chronik. 1–8. Bde. 1812–1815. hrsg. von E. Hennig, Bd. 8. 1817 hrsg. von D. F. Schütz Königsberg, S. 43; Simon Grunau, Preussische Chronik. Bd. Hrsg. M. Perlach, Leipzig 1876, Bd. 1, S. 171. Цит. по: *Pósán, L. Art.cit.*, not. № 141.*

фамилия на Конрад. Не бива да забравяме, че с това дарение княз Конрад дава само своята земя на Ордена, а епископ Кристиан притежава огромни територии в областта Кулм, което виждаме от дарението на княз Конрад към него през 1222 г. от около 100 селища и няколко замъка.³⁵ Това според Ласло Посан е направено през 1230 г., когато епископът дава всичко на Ордена без 5 имота (манора от по 200 плуга всеки) и епископското право на жито върху всеки плуг орна земя (*Bischofsscheffel*).³⁶ Тази процедура се повтаря на 17 март 1230 г. и от епископа на Плоцк – Гюнтер, който дава своя домен в Кулм на Ордена.³⁷ На 12 септември папа Григорий IX потвърждава тези дарения за Ордена. Така цялата земя на Кулм от 4 650 квадратни километра преминава в ръцете на Ордена. Но в Прусия основният, макар и фиктивен владетел, е епископ Кристиан. Борбата между него и Ордена продължава до неговата смърт през 1245 г. Така в Прусия през лятото на 1230 г. идва и първия ландмайстер на Прусия Херман Балк (1230–1239).³⁸

Искам да обърна вниманието ви към статията на полския професор Мариан Бискуп за навлизането на Ордена в Прусия. Според него след 1226 г. е основана бъдещата “държава на Ордена” на померанско-пруска територия.³⁹

Реализацията на инвазията в Прусия според проф. М. Бискуп започва през 1226–1230 г. и е успешна поради политическото развитие на управляващите полски князе, които граничат с Прусия – преди всичко княза на Мазовия.⁴⁰ Каква е според професорът целта на княза? Тъй като Кулм (Мазовия) - според негова статия от 1966 г. - е най-пострадалият регион от набезите на прусите. Князът на Мазовия – Конрад, иска да защити своята земя и да продължи мисионерската дейност в Прусия. За целта той поканва Тевтонския орден. Неговият план е да дари областта Кулм (*пол.* Хелмно) на Ордена като собствена база срещу прусите. Идеята е предложена на Великия магистър между 1225–1226 г., но е временно отхвърлена. Според М. Бискуп Великият магистър ловко изиграва своите козове зад гърба на неопитния и нищо неподозиращ (!!) княз на Мазовия.⁴¹

³⁵ PUB, Bd. I, 1, № 41.

³⁶ *Pósán, L.* Art.cit., p. 442. Според документ в PUB, Bd. I, 1, № 73.

³⁷ Твърдението е на проф. Мариан Бискуп, цит. по *Pósán, L.* Art.cit., p. 442.

³⁸ *Die ältere Chronik von Oliva.* SRP, Bd. I, 649–805, 677.

³⁹ *Biskup, M.* The role of the Order and State of the Teutonic Knight in Prussia in the History of Poland. – In: *Polish Western Affairs*, 7 (1966), 337–365, p. 337.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 341.

⁴¹ *Ibidem*, p. 342.

През 1226 г. Херман фон Залца успява да убеди⁴² император Фридрих II (това е обвързано с помощта на Ордена за императора при подготовката на кръстоносния му поход) да издаде т. нар. “Златна була” за Ордена. Новата тевтонска “държава” според М. Бискуп не може да бъде част от империята, като феодал, защото императорът приема вече дадените от папата привилегии на Ордена от Папството през 1216–1220 г., които го освобождават от всякакви феодални зависимости от светски владетели – т. нар. феодално освобождаване. Поради тази причина М. Бискуп приема, че Свещената римска империя гарантира правата на Великия магистър като имперски княз.

През 1228 г. Ордена получава Кулм като дарение от княз Конрад, но Г. Лабуда през 1953 г. “показва убедително”⁴³ (?!), че това дарение обхваща само земите на княза, но не и земите на църквата и полските рицари (както показахме по-горе всички едри феодали даряват Ордена със своите земи). И нещо повече - според полският професор това е частен акт⁴⁴ (?) и поради това не може да се смята, че “полската държава” (термин М. Бискуп) се е отказала под каквато и да е форма от тези земи.

Своите размисли полският професор продължава с още доказателства на твърдението си. През 1243 г. Великия магистър на Ордена Герхард фон Малберг (ок. 24 юли 1240– ок. 7 юли 1244) приема от папа Инокентий IV инвеститура и така според М. Бискуп Папството придобива реален суверенитет над Прусия, борейки се срещу императора. Но за да постигне всичко това, според М. Бискуп, Ордена представя на папата Крушвицката привилегия от 1230 г., приписвана на княз Конрад Мазовски. В нея, както казахме по-горе, Конрад се отказва от суверенитета над областта и го предава на Ордена, а също и от всички свои бъдещи придобивки в Прусия. Тази привилегия, която противоречи на другите издадени през този период документи от княза, е фалшификат според единодушното мнение на полските историографи. Вероятно е направена през 1234 г. според М. Бискуп.⁴⁵

Бих искал да продължа с Крушвицкия договор. Още през 1866 г. М. Перлбах оспорва неговата автентичност и това мнение е поддържано от редица полски учени и до ден днешен. От друга страна, А. Зерафим намира доказателства в неговата автентичност.

⁴² Ibidem, p. 344.

⁴³ Ibidem.

⁴⁴ *Mysliwski, Grz. Boundaries and Men in Poland from the Twelfth to the Sixteenth Century: The Case of Masovia.* - In: *Medieval Frontiers: Concepts and Practices.* eds. D. Abulafia, N. Berend. Aldershot, 2002, 217-337. Княжество Мазовия е политически независима единица по-дълго от останалите такива в периода 1139-1526 г.

⁴⁵ Ibidem, p. 345.

Според Х. Бокман лексиката на грамотата (например думата *сарацини*, която като определение за прусите не се среща никъде другаде в княжеските документи) недвусмислено говори, че над документа са се трудили не само княжеските нотариуси. Така въпросът за фалшифицирането на грамотата заема водещо място в дискусиата между полските и германските историци. Защото за полските историци (а всъщност и за германските), ако се приеме, че договорът е фалшификат, то политическото съществуване на Ордена в Прусия е правонарушение и измама, която може да има само негативна историческа оценка. До какви изводи обаче стига Х. Бокман? Според него тук отново, както и в други случаи, историята се представя като умозрителен процес, караш историците да произнесат присъда за виновност и невинност за едни или други хора и държави, а по-конкретно, че ако Крушвицкият договор е фалшификат то е напълно законно изгонването на германците от източните земи през 1945/46 г. Според Х. Бокман през Средновековието между автентичните и фалшифицираните документи има и междинни форми, и те както и фалшификатите принадлежат към инструментариума на средновековната дипломация и политика. Това, че документът става кардинален за диалога между полската и германската историческа школа е съвсем далеч от това какво се случва през XIII в.⁴⁶

Разбира се, за Мариан Диго Крушвицките привилегии безспорно са подправени.⁴⁷ С булата на Григорий IX от 3 август 1234 г. Папството взема под своя протекция Прусия (*in patrimonium s. Petri*), с което според М. Диго алодната власт и управление на Прусия е нарушена.⁴⁸ За него булата е издадена поради дипломатическата борба между Конрад и Ордена за Прусия (която в 1234/35 г. се проявява остро⁴⁹) и това е естествено, ако приемем, че Златната була е фалшификат. Но ако приемем, че е издадена през 1235 г. както смята Т. Яшински означава, че наистина магистърът търси помощ от империята, за да избегне съдбата на трансилванския “план” (кавички автор). Логиката на Т. Яшински, че булата е издадена след 1234 г. е точна, доколкото в този период тя не влиза в противоречие със закрелящата Ордена була на папа Григорий IX от 3 август 1234 г.⁵⁰

⁴⁶ Бокман, Х. Цит.съч., с. 75.

⁴⁷ Dygo, M. Art.cit., p. 54.

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ През 1234 г. Конрад губи възможността да ръководи процеса на завладяване в Прусия, защото той е поставен под папско върховенство. Още същата година поради “кръстоносния ентузиазъм” (кавички автор) Хайнрих, маркграф на Майсен, опожарява столицата на Мазовия – Плоцк. За тези събития разказва *Petrus de Dusburg*, S. 59ff.

⁵⁰ Според Т. Яшински тя гарантира правата на имперски принц за Херман фон Залца, но и не влиза в противоречие с булата на папата, защото магистърът не получава имперски сан. *Jasiński, T. Art.cit.*, p. 240.

Не бива да забравяме, че според *Cronica Reinhardsbrunnensis* маркграфът на Тюрингия – Лудвиг IV, е дарен с Прусия от императора през юни 1226 г. с цел да го привлече към своя кръстоносен поход. Не е логично това да стане според Т. Яшински три месеца след Златната була (март 1226 г.).⁵¹

Друг твърде спорен момент между полските и германските историци е етническият състав на населението на градовете и селата на Прусия – преди навлизането на Ордена, по време на най-големите заселнически вълни и, разбира се, в епохата на доминация на Полската корона след 1466 г. (Вторият торунски мир). До неотдавна тази тема беше дискутирана твърде едностранно според националната принадлежност на учените. За немската публика това се представяше като един от най-героичните подвизи на немския етос, а за полската – точно обратното.⁵²

Благодарение на Тевтонския орден, в който според Х. фон Трайчке напълно е развит типичния немски характер – “агресивна сила и власт, безпощадна жестокост”, германците (според немските представи от втората половина на XIX в. до края на Втората световна война) завладяват своето “жизнено пространство” в ролята си на културтрегери на Източна Европа.⁵³ По причина, че германския империализъм рисува през XIX в. германците като народ без пространство, то политическите амбиции на XIX-то столетие лесно се вписват от този период и за XIII-то и XIV-то столетия.

Разбира се, полските историци с основание оспорват тезата, че не съществуват градове преди епохата на *Ostsiedlung* остзийдлунга (заселване на изток) и се позовават на доказателства от археологическите разкопки и фрагментарните сведения в наративите. Като примери за развити или по-точно големи градски центрове със смесено етническо население можем да дадем Трусо, Вискиаутен (*Wiskiauten* или *Кауп*) и т.н. Разбира се, Движението на изток води до създаването на един друг вид градове, основани на немското градско право и с ясни правови взаимоотношения по правилата на *Kulmer Handfeste*.

Авторът на статията посочва като автор на Златната була Пиетро дела Виня (1190–1249) – талантлив законодател, поет, дипломат и военачалник, автор на Конституцията от Мелфи.

⁵¹ *Jasiński, T.* Art.cit., p. 242. За съжаление Кл. Милицер в своя труд споменава само мимоходом за Златната була и Крушвицките привилегии, като е склонен да приеме датировката на първия документ според Т. Яшински, т.е. 1235 г., и приема неговите доказателства за автентичността на втория. Вж. *Militzer, Kl.* Von Akkon zur Marienburg. Verfassung, Verwaltung und Sozialstruktur des Deutschen Ordens 1190–1309. (QSGDO, Bd. 56), Marburg, 1999, 336–338.

⁵² Обобщението е на Бокман, Х. Цит.съч., с. 95.

⁵³ Цит. По Х. Бокман, пак там, с. 198.

По отношение на селското население бих искал да дам само един пример, който макар и да е от епохата на залеза на Ордена е много показателен. През 1454 г. един от комтурите на Прусия докладва на Великия магистър, че при разпространението на посланието му към свободните хора възниква следната особеност: първоначално го разпространил при едрите собственици на земи (тези, които служат в тежката кавалерия на Ордена) и всички го разбрали, но при малките собственици (притежават земя колкото селяните, т.е. около две хуфи = 33хектара или 2-3 пъти повече от тях) посланието трябвало да бъде преведено (на пруски), защото те не го разбирали.⁵⁴

В заключение смятам (за разлика от редица руски, съветски и полски учени) на базата на логиката на събитията, че князът на Мазовия Конрад правилно преценява според възможностите си политическата ситуация и нуждата да се потърси помощта на Тевтонския орден. Основна причина за това е възможността му да участва във войната за полската корона без да отделя ресурс за защита на своята северна граница. А и последвалите събития - например войната с княз Светополк през 1242–1253 г.,⁵⁵ в която мазовските и други полски контингенти (най-вече великополски) поддържат Ордена (макар и събрани с инициативата на папския легат),⁵⁶ убедително показват, че Мазовия не се чувства заплашена дори тогава от Ордена, а напротив – той защитава политиката на княжеството.

Казано най-общо, желанието на Конрад да привлече Тевтонския орден се базира на неговите политически цели и амбиции по отношение придобиването на полската корона, а не само на стремеж да защити своите владения от пруските набези. Конрад планира вероятно да покори и близките пруски територии, без да “подозира”⁵⁷ опасния съюзник, който е привлякъл.

⁵⁴ Пак там.

⁵⁵ За поддръжката на Светополк за въстаналите пруси свидетелства и *Великая Хроника...*, с. 73.

⁵⁶ *Petrus de Dusburg*, III, 38; *Петр из Дусбурга*. Хроника земли Прусской. Перев., статья, прим., библиогр. В. И. Матузова, Москва, 1997, бел. № №145 и 146. Князът на Калиш и Велика Полша Болеслав Благочестиви (1221–1279) и неговият брат сключват съюз с Ордена на 22 март 1243 г., а княз Казимир Куявски сключва с Ордена съюз на 29 август 1243 г. Издание на договорите - SRP. I, S. 72.

⁵⁷ Според *Кретинин, Г. В.* Тевтонский орден в Пруссии. – Очерки истории Восточной Пруссии. Авт. колл., рук. Г. В. Кретинин. Калининград, 2002, гл. II, 37–74, с. 74.

Използвана литература

Извори:

- *Великая Хроника* о Польше, Руси и их соседях XI–XIII вв. Подг. Л. М. Попова, Н. И. Щавелева. Москва, 1987.
- Петр из Дусбурга. Хроника земли Прусской. Перев., статья, прим., библиогр. В. И. Матузова, Москва, 1997.
- Die ältere Chronik von Oliva. SRP (Scriptores Rerum Prussicarum), Bd. I, 649–805.
- Kruschwitzer Vertrag zwischen Herzog Konrad von Masowien und dem Deutschen Orden 1230. PUB (Preussisches Urkundenbuch). Bd. I.1. - Königsberg, 1882. - Nr. 78; Hubatsch W. Quellen zur Geschichte des Deutschen Orden. — Berlin, 1954. S. 54 - 55.
- Liv-, Esth- und Curlandisches Urkundenbuch nebst Regesten. Hrsg. v. F. G. von Bunge. Bd. 1 Reval, 1853, reprint 1967.
- Petri de Dusburg. Chronicon terrae Prussiae. Hrsg. M. Töppen, SRP, Bd. I, Leipzig, 1861, S. 3–219.

Литература:

- Бокман, Х. Немецкий Орден. Пер. с нем. В. И. Матузовой. М., 2004.
- Колесницкий, Н. Ф. “Священная Римская Империя”: Притязания и действительность. М., 1977.
- Кулаков, В. И. Земля пруссов и “Прусские земли”. – В: Балто-славянские исследования 1985 год. М., 1987, 95–101.
- Кулаков, В. И. История Пруссии до 1283 года. М., 2003.
- Кулаков, В. И. Пруссы (V–XIII вв.). М., 1999.
- Кретинин, Г. В. Тевтонский орден в Пруссии. – В: Очерки истории Восточной Пруссии. Авт. колл., рук. Г. В. Кретинин. Калининград, 2002, гл. II, 37–74.
- Arnold, U. Eight Hundred Years of the Teutonic Order. – In: The Military Orders. Fighting for the Faith and Caring for the Sick. M. Barber ed. Aldershot, 1994. P. III, 223–235.
- Biskup, M., Labuda, G. Die Geschichte des Deutschen Ordens in Preussland. (Wirtschaft, Gesellschaft, Staat und Ideologie). Deutsche Historisches Institut

Warschau, *Klio in Polen* 6, Gdansk, 1986, (aus dem Polnischen von Jürgen Heyde und Ulrich Kodur, Münster, 2000.)

- *Boockmann, H.* Bemerkungen zu den frühen Urkunden über die Mission und Unterwerfung der Prußen. – In: *Die Ritterorden zwischen geistlicher und weltlicher Macht im Mittelalter*, ed. Z. H. Nowak. Toruń, Bd. V, 1990, 45–57.
- *Christiansen, E.* *The Northern Crusades: The Baltic and the Catholic Frontier 1100–1525.* London, 1980.
- *Dygo, M.* The German Empire and the Grand Master of the Teutonic Order in the light of the Golden Bull of Rimini. – In: *Acta Poloniae historica* № 61 (1990), 33–61.
- *Ekdahl, Sv.* Crusades and colonisation in the Baltic: a historiographic analysis. – In: *XIX Rocznik Instytutu Polsko-Skandynawskiego* 2003/2004. Kopenhagen, 2004, 1–43.
- *Ekdahl, Sv.* Horses of crossbows: Two important warfare advantages of the Teutonic Order in Prussia. – In: *The military orders*. Ed. H. Nicholson, Aldershot, 1998, 119–151.
- *Hoffman, M. J.* The Prussian Transition from Paganism to Christianity: Material Relics of the Transformation of Beliefs. – In: *Christianization of the Baltic Region*. Baltic research center in Frombork, Pultisk. 2004, 65–74.
- *Jähnig, B.* Zisterzienser und Ritterorden zwischen geistlicher und weltlicher Macht in Livland und Preußen zu Beginn der Missionszeit. – In: *Die Ritterorden zwischen geistlicher und weltlicher Macht im Mittelalte*. Ed. Z. H Nowak, Toruń, V, 1990, S. 70–86.
- *Jasiński, T.* The Golden Bull allegedly issued in 1226 by Friedrich II for the Teutonic Order. – In: *Quaestiones medii aevi novae*, 3 (1998). 221–244.
- *Kreem, J.* The Teutonic in Livonia: Diverging Historiographic Tradition. – In: *The crusades and the military orders expanding the frontiers of medieval Latin Christianity*. Ed. Z. Hunyadi, J. Laszlovszky, Budapest, 2001, 467–480.
- *Labuda, G.* Über die Urkunde zur Gründung des Deutschen Ordens imKulmerlande und in Preußen in den Jahren 1226–1234. – In: *Die Ritterorden zwischen geistlicher und weltlicher Macht im Mittelalter*. Ed. Z. H. Nowak, Toruń, 1990, 21–45.

- *Militzer, Kl.* Anmerkungen zu einem neuen Werk über die Anfänge der Verwaltung in Preußen durch den Deutschen Orden. – In: *Preußenland*, 38 (2000), S. 1–12.
- *Militzer, Kl.* Von Akkon zur Marienburg. Verfassung, Verwaltung und Sozialstruktur des Deutschen Ordens 1190–1309. (QSGDO- Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Orden, 56), Marburg, 1999.
- *Nielsen, T. K.* The Missionary Man: Archbishop Anders Sunesen and the Baltic Crusade, 1206–21. – In: *Crusade and Conversion on the Baltic Frontier 1150–1500*. Ed. A.V. Murray, Aldershot, 2001, 95–117.
- *Pósán, L.* Prussian Missions and the Invitation of the Teutonic Order into Kulmerland. – In: *The crusades and the military orders expanding the frontiers of medieval Latin Christianity*. Eds. Z. Hunyadi, J. Laszlovszky, Budapest, 2001, 429–448.
- *Sarnowsky, J.* Der Deutsche Orden. München, 2007.
- *Sarnowsky, J.* Mendicants, military orders, and regionalism in Medieval Europe. Aldershot, 1999.
- *Sarnowsky, J.* Ritterorden als Landesherren: Münzen und Siegel als Selbstzeugnisse. – In: *Selbstbild und Selbstverständnis der geistlichen Ritterorden*. Hrsg. R. Czaja, J. Sarnovsky, Toruń, 2005, S. 181–198.
- *Śliwiński, Bł.* The Christianisation of Prussia: the Polish Contribution until the Introduction of the Teutonic Order. – In: *Christianization of the Baltic Region* (Baltic research center in Frombork). Pultisk. 2004, 39–64.
- *Starnawska, M.* Military Orders and the Beginning of Crusades in Prussia. – In: *The crusades and the military orders expanding the frontiers of medieval Latin Christianity*. Eds. Z. Hunyadi, J. Laszlovszky, Budapest, 2001, 417–428.
- *Urban, W.* The Prussian Crusade. Washington, 1980

Изборът на папа през Средновековието – случаят на папа Пий II – 1458 г.

Ивайла Попова

Средновековната история е пълна с интриги, заговори и преврати, точно колкото и всеки друг период от световната и европейска история. Стига да има кой да ги документира и направи достойние за поколенията. В следващите редове ще представя някои интересни моменти около избора на сиенския хуманист Енеа Силвио Пиколомини за папа Пий II през 1458 г., засвидетелствани в произведението му – своеобразна автобиография – със заглавие *Коментарии*¹.

В този момент политическата ситуация в Европа е твърде сложна: във *Франция* – Прагматическата санкция от Брюж от 1438 г.² позволява на крал Шарл VII да води почти автономна политика в църковно отношение, като от друга страна санкцията е твърде тясно свързана със съборната идея³; в *Германия* – цари неразбирателство между принцовете, липса на единство като цяло⁴; в *Бохемия* – след смъртта на младия Владислав Постумус крал става Георги (Иржи) Подиебрад (1458 - 1471), амбициозен авантюрист, играещ двойна игра между хуситите и папата; в *Унгария* – Матиаш Корвин

¹*Pius II*, *Commentarii rerum memorabilium que temporibus suis contingerunt*. Roma, 1584, (repr. Frankfurt a. M. 1974); *Aenea Silvius Piccolomini*, *Senensis qui postea fuit Pius II Pont. Max. Opera inedita. Descripsit ex Codicibus Chisianis vulgavit notisque illustravit Josephus Cugnoni*, in: *Atti della Romana Accademia dei Lincei. Memoria della classe di scienze morali, storiche e filosofiche*, III, 8, Roma, 1882/83, pp. 319 – 686.; *Pius II*, *Commentarius*. Trans. F. A. Gragg and L. C. Gabel. *Smith College Studies in History*, vols. 22, 25, 30, 35, 43, Nothampton, Mass. 1936 – 1957, 5 vols.; *Pio II (Enea Silvio Piccolomini)*, *I commentarii*. A cura di Giuseppe Bernetti, vol. 1 – 5, Siena, 1975; *Enea Silvio Piccolomini. Papa Pio II*, *I commentarii*. Edizione a cura di Luigi Totaro, vol. 1-2, Milano, 1984; *Pius II*, *Commentarii rerum memorabilium que temporibus suis contingerunt nuns primum editi ab Adriano van Heck*, vol. I, Città del Vaticano, 1984 (*Studi e testi*, 312), vol. II, (*Studi e testi*, 323).; *Pio II*, *I commentarii*. Traduzione, a cura di Mino Marchetti. Introduzione di D. Balestracci, vol. 1 – 2, Siena, 1997; *Pope Pius II*, *Commentaries*. Ed. Marcello Simonetta, and Margaret Meserve, Harvard University Press, 2003.

² Една от често разглежданите в *Коментарии*те теми е тази за брилянтната и скрупулозна дипломатическа победа на Пий II за отмяна на Прагматическата санкция. Успешната папска опозиция на Прагматическата санкция от Брюж е един от триумфите в понтификата на Пий II.

³ По-лоша от индиферентността на Германия е враждебността на Франция. Шарл VII е силно притеснен от положението в кралство Неапол. Крал Алфонсо V умира в края на юли 1458 г. и папа Калист III се опитва да направи кралството фиеф на Папството. Незаконният син на Алфонсо, Феранте, взема властта и скоро е признат за официален наследник от новия папа Пий II. Французите възразяват старите анжуйски претенции за неаполитанския трон и са силно заинтересовани да поставят Рене д'Анжу за крал на Неапол. Кралят на Франция поставя като условие за своето участие в кръстоносния поход, анулиране на папската инвеститура за Феранте. Освен претенциите на Франция към Неапол и Милано, тя е в проблемни отношения с Папството заради Прагматическата санкция от Брюж от 7 юли 1438 г.

⁴ През април 1459 г. в Германия се провежда конгрес на немските принцове в Егер. Неговата цел е осигуряването на мира. Въпреки че конгресът изглежда успешен, съществуват много силни противоречия, които могат да доведат до война – претенциите към чешкия трон на еретика Георги (Иржи) Подиебрад; претенциите на император Фридрих III и на полския крал Казимир IV за унгарското наследство. От есента на 1459 до пролетта на 1461 г. Георги (Иржи) Подиебрад допринася твърде много за политическите бъркотии в Германия, правейки опити да бъде избран дори за крал на римляните.

(1458 - 1490), синът на героичния Ян Хуниади, управлява в тежки условия, под постоянна османска заплаха; *Италия* – е раздирана от съюзи, войни и предателства, всяка от държавите преследва свои собствени цели и едва постигнатия мир от Лоди през 1454 г. внася известно спокойствие на полуострова, като основната опасност за Папската държава е кондотиерът Джакомо Пичино, който се е утвърдил в Умбрия⁵.

В тази международна обстановка на **16 август 1458** започва изборът на нов папа. За конклава, на който е избран, сиенският хуманист Енеа Силвио Пиколомини оставя едно колоритно и детайлно описание в своите автобиографични *Коментарии*. Присъстват 18 от 24 кардинали, които образуват Светия колегиум.

Осем от тях са италианци – Филипо Каландрини, Пиетро Барбо, Джовани да Кастилионе, Просперо Колона, Латино Орсини, Джорджо де Фиески (архиепископ на Генуа), Джакомо Тебалдо (архиепископ на Неапол). **Петима са испанци** – Родриго Борджия, Луис Хуан дел Милан (и двамата са племенници на папа Калист III), Джовани да Торквемада (твърд противник на съборното движение), Хуан де Мела (епископ на Замора), Антонио де ла Черда (епископ на Лерида). **Двама са французи** – Гийом Естувил, епископ на Руан и Ален де Котевеи, епископ на Авиньон (и двамата са противници на анжуйските интереси и Италия). **Двама гърци** – Висарион Никейски и Исидор от Киев. **Един португалец** – инфантът Хуан.

След починалия няколко дни преди конклава (на 14 август 1458 г.) кардинал Доменико Капраника, който в мислите на всички вече е станал папа, не остава никой с неговите възможности и потенциал да обедини в съгласие кардиналите-италианци срещу чужденците, сплотени около Гийом Естувил.

След смъртта на неаполитанския крал Алфонсо, папа Калист III (Алфонсо Борджия) отказва да признае нелегитимния му син Феранте за крал и смята да придобие за себе си овакантия фиеф с евентуалното намерение да го предостави на някои от своите племенници. Поради неочакваната му смърт обаче, Феранте успява да поеме короната, но трябва да се защитава от атаките на Рене д'Анжу, който е подкрепян от Шрал VII. В тази ситуация изборът на папа-французин ще доведе до победа на анжуйската кауза. Кардинал Пиколомини иска да има в лицето на Феранте твърда поддръжка. И застава на негова страна, за да получи подкрепата му. Не по-малко заинтересован от избора на папа-италианец е и херцогът на Милано. Случайността възцарява между Феранте и Франческо Сфорца в Милано същото съгласие, каквото цари преди това между Алфонсо Неаполитански и Филипо-Мария Висконти. Чрез свой

⁵ В Англия крал Хенри VI е ангажиран във Войната на Розите, която изтласква Англия вън от международната сцена за около 30 години. Пий II прави опит с помощта на легата си Франческо Копини, епископ на Терни, и Жан Жофроа, епископ на Арас, да спомогне за установяването на мир в Англия, от която се надява да получи войска и пари за кръстоносния поход.

пратеник Сфорца подкрепя кандидатурата на Капраника и има резерви срещу Просперо Колона. След смъртта на Капраника 2 дни преди кардиналите да влязат в конклава, миланският пратеник на своя глава решава да даде миланската подкрепа за Пиколомини.

Други възможни кандидати изглеждат Джовани да Торквемада и Филипо Каландрини, епископ на Болоня, поради консерватизма им проявен в полемиката между папата и събора за ограничаване на папските прерогативи.

Два сигурни за Енеа гласа липсват на конклава, тъй като кардинал Хуан Карвахал е папски легат в Унгария и работи за кръстоносен поход, а пък Николай от Куза е ангажиран с вътрешните дела на епископството си. Зад Енеа впоследствие застават кардиналите Колона и Орсини, но опасността от избора на папа-французин е твърде голяма.

На 16 август 1458 г. започва конклавът, на първия ден е откриваването, на втория ден всеки кардинал подписва декларация, че ако бъде избран за папа, ще спазва принципите на електоралния капитул, с който властта на понтифекса се ограничава в полза на Свещения колегиум на кардиналите и потвърждава принципите на реформата, утвърдени на събора в Констанц (1414 - 1418).

На третия ден вече е проведено първото гласуване с чисто показателна цел за това, как да се водят дискусиите и преговорите. Оказва се, че Енеа, епископ на Сиена и Филипо Каландрини, епископ на Болоня, имат равен брой гласове – всеки по 5 гласа. Никой от останалите няма повече от 3 гласа. Очевидно ситуацията е сложна – ако успеят да се съберат гласовете към единия или към другия от двамата няма да се постигне необходимото мнозинство от 2/3. Така след това първо гласуване се минава към т.нар. форма на избор – гласуване чрез присъединяване – *per accessum*. Оттук започват и сложните коридорни интриги.

Кардиналът на Руан, Гийом Естувил започва своята офанзива използвайки всякакви средства – подкупи, лъжи, заплахи, дори физическо насилие. Кардиналът на Руан говори лично с всеки един от кардиналите – едни умолява, на други обещава, трети заплашва – *“Как може да си помислите да изберете кардиналът на Сиена?! Да не искате да имате беден и болен от подагра папа?! И освен това Пиколомини току що се върна от Германия, кой знае дали няма намерение да премести там папската курия? Искате да постави на папския престол един поет?! Искате Църквата да бъде по езически маниер?!”* По отношение на епископа на Болоня, Естувил заявява – *„той е твърдоглав, не е в състояние нито да управлява сам, нито да се вслушва в съветите на другите“*. Самият Гийом Естувил умее добре да похвали себе си – *„той е най-големият експерт, най-старшият измежду кардиналите, той има кралска кръв, богати и могъщи приятели, много бенефиции, които след избора му ще останат вакантни и ще може да*

ги раздава на верните нему....“ С тези и други сладки приказки, един по един кардиналите падат в мрежата на Естувил. На негова страна е кардиналът на Авиньон Ален де Костеви, както от патриотична солидарност, така и поради обещаната му длъжност вице-канцлер. На страната на кардинала на Руан по една или друга причина застават и Висарион Никейски, Исидор от Киев, Джовани де Торквемада, Джорджо де Фиески, Просперо Колона, Джовани да Кастилионе, Родриго Борджия.

Към тези сигурни 8 гласа Естувил има още 3 вероятни – Филипо Каландрини, Латино Орсини и Джакомо Тебалдо. На руанския кардинал тиарата му се струва сигурна.

Според разказа на Пиколомини в неговите *Коментари*, Филипо Каландрини не успява да заспи, и въпреки че иска самият той да стане папа или поне да е в групата на победителя, не може да изостави приятеля си Пиколомини – отива и събужда Енеа и го пита *“Какво правиш? Не знаеш ли кой ще стане папа? Аз те съветвам да станеш и да отидеш при Гийом и да му предложиш своя глас преди избора, ако искаш да избегнеш първо да стане папа и ти да си му в опозиция. По моя сметка трябва да се направи така, за да нямаме папа-неприятел”*. Но Енеа, който е със съвсем различен характер, борбен е и не се предава лесно, му отвръща: *“Запази съвета за себе си! Никой не може да ме накара да гласувам за човек, когото смятам за недостоеен наследник на Св. Петър. Ти казваш, че е опасно да има папа-неприятел. Пет пари не давам за това. Не може да ме убие, само защото не съм дал гласа си за него!”*

Каландрини отговаря: *“Но той няма да те обича, няма да ти даде и петак, няма да те подкрепя, ще изпаднеш в мизерия!”*

Ответната реплика на Пиколомини е: *“Бедността не е страшна за този, който я е преживял! Беден съм и до сега. Какво значение има, че ще умра в бедност?”* И хуманистът Енеа допълва: *“Не мога да се лиша от музите, които са твърде сладки в нещастieto”*.

Енеа обаче е човек, който не се отдава само на платонистични размишления, той е човек на действието и на действието отговаря с действия, на хитростта с хитрост и на лукавството с лукавство. Първо отива при Родриго Борджия, който го пита *“Кой сте вие и какво мислите че ще направите? Вече е решено. Нямам намерение да се лиша от милостта на новия папа. Ще следвам множеството, а и мисля и за себе си. Няма да загубя канцеларията. Имам писмено обещание. Ако аз не го избира французина, други ще го изберат и аз ще си загубя длъжността.”*

“Ах, глупав приятелю”, избухва Енеа, *“Нима папа ще стане враг на твоята родина?! Нима можеш да вярваш на човек, който няма вяра?! За теб ще остане написаното, а за Ален Костеви – канцеларията! Това, което ти е обещано на теб, на него му е обещано и потвърдено! За кого от двамата ви ще остане обещанието? За един*

французив по-голям приятел ще бъде французин или каталанец? Не те ли е хич грижа за Църквата и за Христовата религия? Нямаш ли страх от Бога, за когото подготвяш такъв викарий?!"

С такъв език, груб, но убедителен, Енеа променя мненията на човек подир човек. Възползва се от набожността на Каландрини, освобождава от предразсъдъците за службата Родриго Борджия; с Джовани да Кастилионе използва човешката му суета и се опира на достойнството, престижа и патриотизма на неговата фамилия. Благодарение на неговия чичо кардинал Бранди, е прекратен Великият разкол и е избран папа Мартин V (1415 г.). *„Нима сега племенникът отново иска престолът да отиде отвъд Алпите?! Нима иска французите да станат господари на цяла Италия?! За начало ще поставят ръка върху неаполитанското кралство!“* Джовани обаче е човек с чест. *“Срамувам се Енеа. Но какво да направя – обещах! Ако не си дам гласа за французина, ще бъда обвинен в предателство.”* Отговорът на Енеа е многозначен: *“Както и да го погледнеш – все ще бъде предателство. Сега трябва да избереш – предпочитайш да предадеш Италия и Църквата или кардиналът на Руан?”* Това решава нещата!

Решителният ход се пада на Пиетро Барбо. Настроен срещу Естувил, защото са унищожени надеждите му той да бъде избран за папа, решава да впрегне всичките си сили, за да попречи на победата му и предлага обединение на всички италиански кардинали. В килията на кардинала на Генуа се обединяват освен самия Барбо, Фиески, Орсини, Пиколомини, Каландрини, Кастилионе и Тебалдо. Тези 7 гласа могат да осуетят френските планове. Само Просперо Колона отсъства. Пиетро Барбо призовава колегите си да оставят завистта помежду си и да осигурят избора поне на един от тях, за да има папа–италианец!

Най-цитираният измежду тях е кардиналът на Сиена, Пиколомини. Всички са съгласни. Само Енеа избягва да поеме открито тази чест, обявявайки се за недостоеен...

На другия ден конклавът пристъпва към ново гласуване. Слагат златен потир на олтара и трима кардинали – Естувил, Исидор и Колона са натоварени с контрола на избора. Останалите остават седнали и отиват един по един по йерархичен ред да поставят в потира картончето с гласа си. Когато идва редът на Пиколомини, Естувил, блед и треперещ, му шепне в ухото – *“Моля за подкрепата ти, Енеа”*. Страхливи думи, и то в момент, когато вече не може да се промени написаното. Невъзмитумо, Енеа му отговаря – *“Искаш подкрепа от мен, от един червей?!”* Обида, излязла от устата на французина. И без да добави друго, Енеа се връща на мястото си.

Гласуването приключва, поставят една голяма маса по средата на залата и тримата кардинали от комисията по избора започват да четат на глас имената на избраните. Оказват се 8 гласа за кардинала на Сиена, Пиколомини. За него гласуват италианците –

Фиески, Орсини, Барбо, Каландрини и Кастилионе и тримата испанци (Луис Хуан дел Милан, Хуан де Мела, Антонио де ла Черда и португалският инфант. А пък кардиналът на Руан, Естувил, получава само 6 гласа. По този начин не е постигнато мнозинство от 2/3 и се пристъпва към гласуване чрез присъединяване – *per accessum*. Сега вече настъпва пиковият момент и нервите на всички са крайно опънати. *“Всички седят по местата си мълчаливи и бледи, сякаш отнесени от Св. Дух. Никой не диша, никой не си отваря устата, никой не движи никаква част от тялото си с изключение на очите, които се въртят насам-натам.”*

Ледът разчупва Родриго Броджия. Бъдещият папа Александър VI е човек със свои принципи. Въпреки че речта на Енеа не го е накарала да изостави французина, резултатът от гласуването му показва в чий ръце лежи неговата длъжност на вице-канцлер. Ставайки той декларира *“Присъединявам се (тоест избирам) кардиналът на Сиена”*. Гласът му се забива като острие в сърцето на Естувил.

После отново настъпва тишина и пак война на нерви, всеки се страхува да предприеме следващата стъпка. Но конклавът вече е ориентиран. Исидор и Торквемада разбират, че каузата на техния лидер е *кауза пердута* и напускат залата с надеждата, че другите ще ги последват и решението ще бъде отложено. Но когато виждат, че никой не тръгва след тях, те бързо се завръщат по местата си.

Следващият, който взима решение е Джакомо Тебалдо – *“И аз,”* казва той – *“избирам кардинала на Сиена”*.

Напрежението става страшно. Вече на Енеа липсва само един глас. Който пръв произнесе, че е избрал него, ще получи цялата слава за избора на новия папа, както и цялото благоволение на новия римски понтифекс.

Просперо Колона, който подкрепя французина преди всичко, за да направи напук на Орсини, няма нищо против Енеа и не иска да изпусне такава възможност и такава чест. Той става, иска да даде своя глас и точно да си отвори устата – когато от двете му страни скачат Весарион и Естувил. Единия го хваща за лявото, а другия за дясното рамо, и викайки и крещейки, го влачат навън. Стар е Просперо, но въпреки всичко взима решение, надвиквайки увещанията и заплахите, крещи с пълно гърло: *“И аз избирам кардинала на Сиена и го правя папа!”*

Така Енеа Силвио Пиколомини е избран за нов папа. Кардиналите го изправят на крака и започват да го поздравяват. Изборът е обявен за валиден и новия папа приема името Пий II⁶.

⁶ Този твърде жив и любопитен разказ на Пиколомини за конклава и избора му на папския престол е в първа книга на неговите *Коментарии. Pius II, Commentarius*. Eng. Trans. F. A. Gragg and L. C. Gabel. Smith College Studies in History, vols. 22, 93 – 104.

Balduinus Constantinopolitanus

Васил Нинов

I. Въведение

Предлаганият откъс от *Catalogus et Cronica Principum et Comitum Flandrie* (Каталог и хроника на принцовете и графовете на Фландрия) е част от относително късна компилация, която в различните си добавки и запазени ръкописи се отнася към периода XIII-XV век. Произведението е част от т.нар. *Flandria Generosa* ¹ и е създадено въз основа на текста, запазен в *Codex Clarimariscensis* (*Continuatio Clarimariscensis*). Авторът включва в компилацията си множество сведения от по-ранни хроники и истории (много от тях са недостигнали до съвременните учени), народни легенди, предания и други. По такъв начин, макар да следва изложението на *Continuatio Clarimariscensis*, съставителят, който привършва своята работа в 1423 г., изгражда едно съвсем различно повествование, посветено на историята на фландърските графове.

Предмет на разказа в поместения откъс е управлението на граф Бодуен д'Ено и участието му в Четвъртия кръстоносен поход от 1202-1204 г., което завършва с превземането на Константинопол от поклонниците и създаването на Латинската империя на Балканите². Текстът е интересен не само с множеството си любопитни и твърде легендарни подробности, които предлага на вниманието на читателя, но и с някои детайли относно институционалната история на Латинската империя, които могат косвено да се потвърдят от други изворови податки. Настоящият превод е направен по изданието, поместено в първия том на *Recueil des Chroniques de Flandre*³ от 1837 г. според *Codex Brugensis*. Част от *Codex Clarimariscensis* (*Continuatio Clarimariscensis*) е

¹ Относно корпуса генеалогии и хроники, посветени на живота и делата на фландърските графове вж. например – *Brial, J.J.* Anonymes, auteurs de Généalogies des Comtes de Flandre. - *Histoire littéraire de la France*, Paris, 1820, 15, 19-21; *Le Clerc, V.* Chroniques. - *Histoire littéraire de la France*, Paris, 1847, 21, 666-668, 706-708; *Lorenz, O.* Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter seit der Mitte des dreizehnten Jahrhunderts, 2, 1867, 22.

² Относно кръстоносния поход, император Бодуен и Латинската империя вж. *Гагова, Кр.* Кръстоносните походи и средновековна България. С. 2004, 118-166; *Данчева-Василева, А.* България и Латинската империя (1204-1261). С. 1985; *Lilie, R.-J.* Byzanz und die Kreuzzüge. Kohlhammer, 2004, 157-180; *Wolf, R. L.* Baldwin of Flanders and Hainault, First Latin Emperor of Constantinople: His Life, Death and Resurrection, 1172-1225. – *Speculum*, 27, 1952, 281-322; *Van Tricht, F.* The Latin Renovatio of Byzantium. The Empire of Constantinople (1204-1228). Leiden-Boston, 2011 с посочените извори и литература.

³ *Catalogus et Cronica Principum et Comitum Flandrie et Forestariorum*, J.J. De Smet (éd.), *Recueil des Chroniques de Flandre*, vol. I, Commisiom Royale d'Histoire, M. hayez, Bruxelles, 1837, 130-140.

публикувана на български език в превод на Страшимир Лишев като част от том трети на поредицата Латински извори за българската история⁴ през 1965 г.

⁴ ЛИБИ, т.3, с. 302.

II. Balduinus Constantinopolitanus

Бодуен Константинополски

(от година MCXCIV до година MCCV)

Бодуен от Монс [бил] син на Бодуен от Ено⁵ и Маргарита⁶, дъщеря на Тиери от Елзас⁷ и света Сибила⁸. Този Бодуен бил деветнадесети граф на Фландрия. Също така по воля на Бога и по Негово разпореждане бил Константинополски император и крал на гърците и Газара⁹. В първата година от управлението на този Бодуен кралят на англичаните Ричард¹⁰ се завърнал от Отвѣдморските земи и между него и краля на французите¹¹ започнали раздор и сражения. Затова кралят на Франция, като събрал войска, обсадил замъка на краля на англичаните, който носи името Абавила¹², завоювал го и го унищожил. Рицарите на английския владетел пленили епископа на Бове¹³, сродник на френския крал и го предали в затвора на Руан. Също така, подбуден с обещания и подаръци от английския монарх, графът на Фландрия и Ено Бодуен изоставил френския крал и се сближил с английския – понеже¹⁴ галските кожи винаги са обърнати¹⁵ и затова те са охулвани и презирани твърде много от фламандците. Бодуен, след като събрал многобройна войска, настъпил през областта на Турне и Камбре, завоювал всички замъци в тази страна и като достигнал Арас, обсадил го от изток. [Обаче] внезапно на втория ден на обсадата се оттеглил от там. А пък Филип от Франция като чул това и като го приел за накърняващо достойнството [му], след като преминал при Ариа¹⁶ река Лейе, нахлул в земята на графа, за да я опустоши. Но като бил застигнат

⁵ Бодуен V граф на Ено (1171-1195), граф на Фландрия (1191-1195).

⁶ Посредством брака си с нея Бодуен V придобива графство Фландрия.

⁷ Граф на Фландрия от 1128 до 1168 г.

⁸ Сибила от Анжу (1112-1165), става монахиня в Светите земи.

⁹ По-нататък в текста под Газара се разбира град Задар. Вероятно компилаторът има предвид покоряването на далматинския град от войските на Бодуен.

¹⁰ Ричард I Лъвското сърце (1189-1199).

¹¹ Филип II Август (1180-1223).

¹² Всъщност град Омал (Aumale) в североизточна Франция. Авторът на текста очевидно го бърка с град Абвил, разположен в същия регион и също така станал свидетел на сблъсъци между войските на Ричард и Филип.

¹³ Епископът на Буве Филип дьо Дрьо е пленен в 1197 г.

¹⁴ Този пасаж е пропуснат в Codex Claromariscensis.

¹⁵ Става дума за презрителен стереотип по отношение на населяващите земи на Галия.

¹⁶ Днешният град Ариен.

от някои неблагополучия, провел съвет с графа отвъд Ипр и по този начин се завърнал с недовършено дело в своята земя. Мнозина пък, които се страхували от неговото идване, осмивали безсилието и отпътуването му. Граф Бодуен обсаждал в продължение на пет седмици замъка на Сент Омер и го завладял, върнал си го и го задържал, тъй като от краля на французите Филип не било изпратено никакво подкрепление, понеже той здраво воювал с краля на англичаните Ричард. Жителите на Артоа се върнали при него по собствена воля в годината Господна 1198. Междувременно кралят на англичаните, като се обкръжил с множество рицари, нападнал устремилия се към Жизор френски крал. Онзи обаче побързал да влезе със своите в укреплението, но след като мостът се срутил, говори се, че [той и хората му] паднали в реката. [Филип] се спасил от това [неблагополучие], макар и мнозина от най-прославените му люде да били пленени. Незабавно кралят на Франция, събирайки многобройна армия, опустошил чрез огън и грабежи страната на Нормандия, която била съседна на неговата земя. С посредничеството на апостолическия легат Петър, кардинал на Санта Мария ин Виа Лата, било постигнато примирие между кралете. Но крал Ричард бил ранен от стрела и умрял, докато обсаждал някакъв замък, наречен Салутс¹⁷, принадлежащ на графа на Лимож, който се бил отделил от него. Неговият брат Джон¹⁸ го наследил в кралството. Граф Бодуен от своя страна опустошавал с грабежи и пожарища земята на френския крал. Но графинята на Фландрия Мария¹⁹, като замисляла мир между краля и графа, отишла в Париж при краля и била приета с почести от него. След това кралят я изпратил обратно към дома, спокойна поради [постигнатия] мир и с някакви пленници в залог за мира.

В 1200 година Господна, в деня на Неговото Рождество, крал Филип и графът се събрали – [тъй като те били] поканени, за да се помирят. Благодарение на усърдието на графиня Мария било положено началото на здрав мир помежду им. Това споразумение предизвикало голяма радост както във Франция, така и във Фландрия. А след като по цялото кралство Франция се разпространила вестта за мира, кралят възстановил всички земи на Бодуен. След това около началото на месец май кралят на Франция разпоредил на всички свои благородници и васали да се съберат в Париж за турнир. Графът на фламандците Бодуен дошъл заедно със своя брат Анри и множество други благородници и сам той, най-благороден и щедър сред всички принцове, посетил краля. Докато

¹⁷ Всъщност това е замък Шалю-Шаброл.

¹⁸ Крал Джон (1199-1216).

¹⁹ Мария Шампанска, дъщеря на графа на Шампан Анри I.

присъствал на кралския обяд, видял някакъв паун²⁰ и положил над него обет като казал, че никога не ще вдига оръжие или ще се въоръжава срещу кралство Франция, нито пък ще се сражава със съседите си или англичаните, а [само] с противниците на християнството, а именно сарацините или езичниците. След това добавил: „Така с помощта на Бога, нека да вървя към Йерусалим и да напада сарацините, които убиха моя вуйчо Филип от Елзас²¹“. След като бил положен този обет над пауна, множество благородници и принцове, които присъствали на този кралски обед, [даден от] краля, и не могли да се въздържат [да не получат] одобрението на краля, положили същия обет. Пръв направил това Анри от Ено²², брат на граф Бодуен и граф на Анжу²³, [а след това] Луи, граф на Блоа²⁴, маркизът на Монфера²⁵, Тибо²⁶, граф на Шампан, братът на краля²⁷, графът на Перш в Нормандия²⁸, Симон²⁹, граф на Монфор, и неговият брат Ги³⁰, господин Жан дьо Ниела³¹ заедно с тримата си братя, Рено дьо Дампиер³², Пайен д'Орлеан³³, Бодуен дьо Бовоар³⁴, Пиер дьо Бахел³⁵, четирима епископи от Германия³⁶, епископът на Соасон³⁷, епископът на Троа³⁸, дори епископът на Турне. Всички те положили същия обет, а след това си определили три месеца за подготовка и въоръжаване на флотилия като избрали граф Бодуен за неин адмирал. Всичко гореказано относно това, че французите и фламандците се готвели да потеглят към Йерусалим, достигнало до ушите на султана и той се уплашил най-вече заради графа на Фландрия, понеже неговите предци някога били сторили множество злини в Сардене³⁹ и в кралство

²⁰ Поднесен за обяд на гостите.

²¹ Граф на Фландрия от 1168 до 1191 г.

²² Роден ок. 1175 г. В 1205 г. обявен за регент на мястото на пленения от Калоян свой брат, а в 1206 г. е избран за втори император на Латинската империя. Умира в 1216 г. в Солун.

²³ Очевидно става дума за объркване.

²⁴ Граф на Блоа и Шартр от 1191 до 1205 г.

²⁵ Бонифас дьо Монфера е роден в 1150 г., а от 1192 г. е наследник на маркизата Монфера. Умира през 1207 г. в околностите на Мосинопол.

²⁶ Граф на Шампан от 1197 до 1201 г.

²⁷ Има се предвид йерусалимския крал Анри дьо Шампан.

²⁸ Граф Жофроа III, починал в 1202 г.

²⁹ Предводител по-късно на кръстоносния поход в южна Франция срещу катарите.

³⁰ Напуснал заедно с брат си кръстоносната армия при Задар.

³¹ Жан дьо Нел, кастелан на Бруж, починал в 1204 г.

³² Той е сред приелите Кръста, които отишли направо в Сирия.

³³ По-късно участва активно в кампаниите, предвождани от Пиер дьо Брашийо.

³⁴ В 1206 г. се оттегля от участие в кампаниите на император Анри и се завръща във Фландрия.

³⁵ Пиер дьо Брашийо, умира в никейски плен през 1210 г.

³⁶ Сред тях е епископът на Халберщат Конрад.

³⁷ Епископ Невелон (1176-1207).

³⁸ Епископ Гарние умира в 1205 г.

³⁹ Става въпрос за град Саидная в дн. Сирия. Известен е с чудотворната икона на Богородица, съхранявана в местната църква.

Авилия⁴⁰. За това и султанът писал до венецианците и им обещал хиляда марки от най-добро злато, а също свободно и безопасно преминаване през цяла Арабия, Сирия, Дамаск и Египет за вечни времена. [Като условие поставил] по никакъв начин да не дават на французите кораби или моряци на дромоните⁴¹, а вместо това да ги посъветват да се оттеглят в родината си. Графът на Фландрия и адмирал на френските кръстоносци Бодуен достигнал Венеция със своята свита от множество благородници и презимувал там. Около края на февруари той се надявал вече да има корабите и дромоните, моряците и водачите, за да продължи пътя си към Йерусалим. Но дожът на Венеция⁴² заповядал, под страх от смъртно наказание, да не им се дават водачи. Имало някакъв град Газара⁴³, наричан още Гадирес, който бил нанесъл множество щети на венецианците – разграбвал стоките им, убивал венецианските търговци и моряци и ги погубвал в морето. Дожът на венецианците говорил за него на граф Бодуен така: ако пожелаел да нападне и завладее със своите хора Газара, то нищо нямало да плати за плаването, [а също му казал,] че било по-добро и дори по-голямо благодеяние да унищожи подобни крадци, убийци и пирати, отколкото да продължи да пътува към Йерусалим. Галите, като чули това, се устремили към Газара, превзели и плякосали този враждебен на венецианците град, след което го предали подчинен на дожа на венецианците, за да го управлява. В това време се разпространил чуден слух, че Крисак⁴⁴, император на Константинопол, бил ослепен насилствено от брат си Алексей⁴⁵ в някакъв женски манастир, а пък Алексей узурпирал за себе си короната и империята. Като чул това, кралят на Унгария⁴⁶ помолил графа на Фландрия Бодуен да прогони онзи Алексей и да издигне във властта сина на Крисак, по име Алексей⁴⁷, юноша на деветнадесет години. Тогава, според молбата на унгарския владетел, Бодуен със своите хора се качил на корабите и като имал вятър в платната си, достигнал до Константинопол пред кулата, която се нарича Галата, която изкачили и превзели. След това опожарили Пирели⁴⁸, което е предградието на Константинопол, обитавано от юдеите. И така като влезли в Константинопол и потърсили Алексей, изобщо не го открили, понеже той побягнал заедно с пет хиляди души при Йоан, краля

⁴⁰ Ср. Лука 3:1

⁴¹ В текста drutsmannos.

⁴² Енрико Дандоло (1192-1205).

⁴³ Всъщност Задар.

⁴⁴ Исаак II Ангел (1185-1195).

⁴⁵ Алексей III Ангел (1195-1203).

⁴⁶ Крал Имре (1196-1204). В действителност подкрепа за Алексей III предоставя Филип Швабски.

⁴⁷ Алексей IV Ангел (1203-1204).

⁴⁸ Пера или Галата.

на Влахия⁴⁹. Бодуен въвел в Константинопол сина на Крисак малкия Алексей заедно с неговата майка-императрицата⁵⁰, която била съпруга на Крисак и сестра на краля на Унгария. Множеството жители на Константинопол били радостни от идването на императора и сина му. Така бил съпроводен император Крисак и гражданите на Константинопол помолили Бодуен да остане там за известно време и да съветва слепия император. Но след като слепият император Крисак стоял начело за твърде кратко време, той завършил земния си път и бил погребан с почести, както подобава, в църквата света София. Неговият син Алексей бил издигнат за император и коронясан. Бодуен пък направил регент на цяла Гърция някакъв гражданин на Константинопол, човек почтен и с твърде голямо благоразумие. След като извършил тези дела, Бодуен се качил на кораба си заедно със своите поклонници-кръстоносци, за да продължи пътуването към Йерусалим. Но в това време се случило така, че Муртифлез⁵¹, след като чул за смъртта на император Крисак, [започнал да] обикаля из цяла Гърция, [да] сваля всички някогашни служители и [да] издига своите приятели и роднини [на тяхно място], и [да] разпределя всекиму служби из провинциите на Гърция. А като достигнал до някакъв женски манастир край Константинопол, той планирал смъртта на новия млад император и извикал на съвещание при себе си двамина от слугите и обичните кубикюлари на императора. Там те решили да задушат спящия император на следващата нощ. А каквото било решено, извършено било в полунощ. На следващия ден мнозина се стекли в двореца при императора, за да говорят с него, и дори свещеникът, облечен в светите одежди, очаквал императора до следобед пред олтара. Ето че по обед дошли двамата споменати кубикюлари, правейки тъжни жестове с ръце, и казали, че императорът внезапно е починал. Целият Константинопол се наскърбил и той бил погребан в света София до своя баща Крисак. А Муртифлез узурпирал властта за себе си и положил на главата си императорската диадема. Надалеч се разлетели новините за внезапната и неочаквана смърт на благочестивия нов император Алексей, както и за това, че Муртифлез си сложил сам императорската диадема, за да узурпира властта над гърците. Достигнали по такъв начин тези слухове и до ушите на графа на Фландрия Бодуен, който изоставил поклонничеството си и без забавяне се завърнал в Константинопол и влизайки в града, го заключил. Но Муртифлез накарал Бодуен да отвори портите и да отстъпи. [Казал му, че] жителите на Константинопол нямат нужда нито от галите, нито от венецианците –

⁴⁹ Калоян (1197-1207).

⁵⁰ Маргарита-Мария (1175-1223).

⁵¹ Алексей V Мурзуфл (1204).

нито за съвет, нито за управлението си. От горе на това заповядал, под страх от смъртно наказание, никой да не продава или дава на Бодуен и неговите хора припаси, нито пък по някакъв начин да му помага. Не само това, но Муртифлез изпратил тайно през нощта четири злонамерени кораба, подготвяйки ги в пристанището, изпълнени със смола и сяра, запалени с огън и масло, така че с помощта на морското течение и вятъра, който на това място бил подходящ, да подпали флотата на венецианците и галите. Бодуен, като предвиждал коварството и измамата на Муртифлез, насочил подпалиените кораби към другия бряг, където имало множество домове и жилища, и те, като се разпръснали, изгорили селището. [В резултат на това] всред Константинополското население се надигнал твърде голям ропот срещу Муртифлез. В крайна сметка, когато настъпила следващата нощ, Бодуен завладял Галата, изкачил стените със стълби, овладял Римската порта и, като се прехвърлил през стените, там разположил Лъва⁵². А пък епископът на Соасон, Анри, граф на Анжу и брат на граф Бодуен, като отворили със сила портата, въвели тайно в града венецианците и французите, които били на вратата. [По този начин,] докато в двореца Муртифлез спял и почивал доволен, завладели града. След това Муртифлез се събудил и дошъл на сутринта със свита от почти три хиляди въоръжени мъже с намерението да се изправи срещу Бодуен и да го обърне в бягство, но в [състоялото се] сражение бил пленен заедно с двадесет и двама рицари. Почти две хиляди от неговите хора били убити с меч, а мнозина от тях се отправили с бягство към домовете си. Тогава целият Константинополски народ поискал с викове Бодуен да стане император. В това време Алексей, братът на Крисак, който преди това бил узурпирал короната за себе си, след като ослепил императора – своя брат и го прогонил от града, влязъл в Константинопол отново със силата на оръжието. Затова Бодуен се разположил със своите хора, готов за нов конфликт с гърците. Алексей влязъл в двореца и го завзел; една част от гърците изпратил към форума и го овладял, за да не би венецианците и французите да успеят да влязат там. Друга част [от гърците] настъпили към стените на града, така че да завоюват укрепленията и да контролират портите на града. Те се надявали, че венецианците и французите, които там били малобройни, били неразумни, и че по своя воля щели да се предадат на Алексей. Не станало така, както се надявали, понеже нашите смело нападнали големия форум, избивайки гърците. Затова Алексей се принудил да се покачи на стените, за да се опита да задържи заедно с намиращите се там портите на града и укрепленията. На Бодуен станало известно, че Алексей се е качил на

⁵² Флага на Фландрия.

стените. Поради това фламандците заедно с французите се изкачили на стените със стълби, отворили със сила защитните съоръжения и принудили Алексей да побегне. Той се отправил към двореца, където се спасил с малцина. От множеството на гърците, които надзиравали укрепленията по стените, едни били убити, някои от благородниците пленени, а други получили разрешение да отстъпят свободно, след като обещали най-искрено да не вдигат оръжие срещу венецианци и французи. И тъй като вече се свечерявало, нашите оставили на страна уморените си оръжия и решили да нападнат дворците на другия ден. От своя страна, император Алексей, който бил слязъл от стените и се бил спасил с бягство в двореца, събрал останалите си хора и започнал да ги насърчава за сражение през утрешния ден, уверявайки ги, че венецианците и французите били в негова воя власт, тъй като били притиснати до стените. Но по някое време през нощта Алексей тайно побягнал, обръщайки ни победен гърба си. Когато това се разчуло, гръцкият народ бил удивен от толкова внезапното бягство на Алексей и започнал да говори за определянето на нов император. А когато на другия ден станало известно бягството или [по-скоро] отстъплението на Алексей, нашите грабнали оръжия и понеже гърците побегнали, след като оставили най-силните и добре укрепени дворци на французите, целият град бил превзет от французите и венецианците с едно усилие. Там било разкрито такова немислимо изобилие от всичко, което хората считат за богатство, че [никога дотогава] не било виждано латинците⁵³ да притежават толкова много. След като внимателно били наредени нещата, които трябвало да бъдат уредени, както изисквал резултатът от събитията, нашите с единомушие и преданост се заели с избора на император. Почитаемите епископи на Соасон, Троа, Халберщат, и господарят на Витлеем⁵⁴, който бил изпратен тук от Отвъдморските земи с апостолически авторитет, избраният за епископ на Акра⁵⁵ и абатът на Луцедио⁵⁶, които били чужди на всякаква амбиция, били определени според Божията воля за императорски електори. Те, след като отправили молитва както е достойно, избрали единомушно и тържествено Бодуен, граф на Фландрия и Ено. И споменатите свещенослужители го издигнали, славно коронясан, към върховната имперска власт с ръкопляскания и благочестиви сълзи от всички в годината Господна 1202, в неделята след Пасха, когато се пее: „Възпейте го“. Неговата блестяща съпруга Мария последвала съпруга си от родното място. След тежките пътища

⁵³ В текста е употребена *Latinitas*.

⁵⁴ Епископ Пиеро, убит в битката при Адрианоупол.

⁵⁵ Жан дьо Ноайон, канцлер на император Бодуен, починал в 1204 г.

⁵⁶ Абат Пиетро II придружава маркиз Бонифас по време на кръстоносния поход. По-късно става първоначално епископ на Ивреа, а след това и патриарх на Антиохия.

по суша и след изпитанията на морето, тя достигнала Акра и там измъчвана дълго от различни болести, издъхнала. Но преди да потегли от Фландрия, поверила на краля на Франция Филип своята първородна дъщеря Жана⁵⁷, която била на възраст за омъжване, докато се свърже в брак. А пък Джон, кралят на Англия, след като извършвал в продължение на много време безкрайно много харчове за запазването на замъци и издигане на укрепления, разполагал по-скоро с малодушие, отколкото с липса на богатства. [Затова] след като Нормандия и Аквитания били изоставени заедно с всички разходи, заплатил евтино срама на отстъплението, потърсил спасение с бягство и след като преминал морето с голяма скорост, се завърнал в Англия. Кралят на Франция Филип радостен завоювал и покорил всичко [изоставено].

Веднага след своята коронация император Бодуен, предоставил на всички свои благородници [правото] свободно да носят ботуши, чиято дясна страна била черна с златни крака на лъвовете, а лявата им разделена по цвят – отдолу бяла с черни крака на лъв, около колената смесена, а нагоре с черен цвят и златни лъвски крака⁵⁸. След като в продължение на три месеца от своята коронация престоял в Константинопол, той посетил заедно с подобаваща свита цяла Гърция, свалил служителите, които бил назначил Муртифлез, и поставил [на тяхно място] нови, честни и справедливи хора. Той бил дочул безкрайните оплаквания от чиновниците, назначени от Муртифлез, и по какъв начин те извършвали безкрайни вземания. Нещо повече, мнозина от тях били съветвали по какъв начин и как младият император Алексий да бъде задушен тайно през нощта; обсъждали неговия край, така че техния роднина Муртифлез да управлява и да бъде коронясан за императорската власт. Всички тези хора господин императорът заловил и заповядал да се обезглавят. След като извършил кратко посещение на Гърция, той се завърнал в Константинопол и заповядал да доведат Муртифлез, който бил пленен заедно с двадесет и двама от най-главните си помощници, които му давали съвети срещу Крисак. Когато Муртифлез бил представен пред Бодуен, той си признал по какъв начин и как му били дали съвет неговите приятели, които направили така, че да бъде ослепен Крисак и после да бъде удушен младия Алексий. След като получил този изпитан съвет, императорът, заповядал всички да бъдат отведени в Пирели, което е разположено на входа към пристанището, да бъдат обезглавени и труповете им да бъдат поставени върху колела. Самият Муртифлез бил по средата им и неговата глава била сложена на едно

⁵⁷ Живяла от 1194 до 1244 г.

⁵⁸ Това всъщност са цветовете на герба на Фландрия и самия Бодуен.

твърде дълго копие върху колело. След като Муртифлез бил обезглавен заедно с двадесет и двама от своите първенци и управници, за пореден път императорът чул нови слухове от Гърция, че слуги на приятелите на убитите и на други от роднините на Муртифлез, които избягали от Гърция, когато тя била посетена от Бодуен, се завърнали обратно, убили служителите, които установил император Бодуен, и за втори път наложили ново подтисничество и вземания. Те не ограбвали народа необмислено, но вместо, както се казва, да им съдират кожата, се опитвали да върнат в подчинение бедния народ. Императорът заповядал всички тези да бъдат хванати и да бъдат обезглавени в градовете или селата, където вършели делата си, а трупове им да бъдат сложени върху колела или според вината си да бъдат обесени с въжета по дърветата. А гърците, като виждали тази справедливост спрямо вземащите и грабежите, както се казва, крадци от бедните, която новият император наложил над Муртифлез и неговите несправедливи служители, се зараждали извънредно много, отдавайки благодарности на Всевишния Бог. [По този начин те] били освободени и олекотени от нещастната служба, към която били възвърнати. В средата на първата година от своята власт император Бодуен организирал, след средата на септември, твърде великолепен пир, на който събрал благородниците от Гърция, Тракия, Коромания⁵⁹, Армения, Йосия и Пинкта-Нарда⁶⁰, които някога били под властта на императора на Константинопол. Те пристигнали в Константинопол с почести при императора и с подаръци и скъпоценности, представили се пред него и в продължение на тридесет дни на пира била провеждана курия. На дванадесетия ден на пира, който се падал на първи октомври, посветил повече от шестстотин нови рицари и всекиму дал свободата [да носи] гореописаните ботуши и на всекиго от новите рицари, който нямал притежание или земи, предоставил такива земи или служби, или притежания, от които да бъде в състояние да живее достойно и да извършва определената му военна служба. [Това той] им наредил според справедливите закони, привилегии и обичаи на атиняните и гърците и [по този начин] управлявал всяко владение без каквато и да е тирания, славно и справедливо, както някога, когато Гърция процъфтявала. След като завършил пира, господин императорът Бодуен се отправил с голяма сила и величие към отделните градове и провинции на своята империя, към Салоника⁶¹, Коромания, Тракия, Армения, Адрианопол, Партенардия⁶², Солун, Ахия,

⁵⁹ Кумания.

⁶⁰ Jossiae ac Pinctae-Nardae – неиндифицирано.

⁶¹ Salonica – най-вероятно се има предвид областта около град Солун, а не далматинския град Салона (Сплит).

⁶² Partenardia – неидентифицирано.

Беотия и из цяла Гърция чак до Далмация и Панония. Всички му се подчинили с уважение и чрез полагане на хوماгиум, предавайки му ключовете от градовете и укрепленията и в знак на подчинението си му предложили множество дарове и скъпоценности. Но онези от Адрианоупол въстанали срещу своя дук и, по молба на гореказания дук, император Бодуен превзел града по-скоро с деликатно усърдие, отколкото със сила. В петата година от управлението на император Бодуен Алексий, брат на някогашния император Крисак, заедно с кралете на Влахия, Коромания и някакви емири от Сирия, след като събрали във войската си сто и двадесет хиляди души, всички заедно дошли пред град Адрианоупол и го подложили на обсада в продължение на девет седмици. Император Бодуен пристигнал с цялата си сила, а Алексий, след като разбрал това, поискал мир и му било предоставено примирие за една година. Алексий и споменатите крале измамили императора за това, че [щели да] отстъпят и да се върнат по домовете си, поради което и Бодуен потеглил към Константинопол. Императорът отишъл в Константинопол, далеч от обидите на враговете, като се надявал да остане там мирно и спокойно. Ето обаче че гореспоменатите крале и емири заедно с предателя Алексий влезли в Адрианоупол, убили всички французи, плячкосали града и го подпалили на множество места. Императорът, като дочул тези новини, потеглил на там бързо и без да се бави заедно с тези [рицари], които могъл да събере, и като се отправил срещу тях, започнал твърде ужасяваща и упорита война. Но понеже той имал твърде малко благородници при себе си и [тъй като] налетял на враговете неочаквано и необмислено, онези триумфирали, победили и посекли войската, която била малка по размер. В това сражение погинали господин Луи, граф на Блоа, графа на Марше⁶³, по-младият граф на Монфера и мнозина други благородници. А пък господин Бодуен пленили и отвели в кралство Влахия. След известно време бил продаден на антиохийците, където почти десет години бил слуга и дърпал рало по полето като роб. След десетилетието на пленничество антиохийците го продали на някакъв жител на Дамаск, където по подобен начин, както се говори, близо четири години се трудил по полята. Понеже жителите на Константинопол се надявали почти половин година да чуят новини за своя император, те изпращали пратеници в Армения, Тракия и Влахия, [за да разберат] дали императорът е бил пленен или е бил убит в сражението. Пратениците се върнали с празни ръце, без да узнаят нещо за него. Поради това, с голяма болка и стенание сред народа, тържествените погребални ритуали в Света София били извършени за него така сякаш бил починал.

⁶³ Comes de Markes – вероятно Йостах дьо Марше.

През същата година, константинополци, като се страхували от завръщането на Алексей, си избрали за император Анри дьо Ено, граф на Анжу, брат на гореказания император Бодуен, мъж способен във военните дела и прочут с благородния си нрав. Той безпроблемно победил пред Константинопол Алексей, който се бил направил император, и надделял над Йоан, краля на Влахия, както и над принцовете на Коромания, Армения и Сирия, повече от сто и шестнадесет хиляди души, лоши християни и сарацини. Почти всички от тях били обърнати в безредие пред Константинопол от император Анри, голяма част били убити, мнозина пленени, а други побягнали към домовете си. Междувременно след две години от [началото на] пленничеството на император Бодуен, кралят на французите Филип нямал и не бил чувал никакви новини за Бодуен. Той определено вярвал, че [императорът] бил убит в адрианополското сражение, понеже Анри, братът на Бодуен, бил издигнат и коронясан за император на мястото на брат си. Затова накарал първородната Жана, която била на възраст за омъжване и която била в Париж под надзора и грижите на споменатите крал и кралица на Франция, както и на кралицата на Португалия Матилда, която някога била съпруга на Филип от Елзас, граф на Фландрия, да сключи брак.

В някои хроники пише, че на осмата година от пленничеството на Бодуен, докато той вървял с плуг на полето на Сирия край Дамаск, някогашният император чул да говорят на тевтонски език никакви отиващи към този град южни търговци и ги поздравил на същия език. Учудени, онези търговци го заговорили и поискали да узнаят защо стои тук и работи, както и от къде произхожда. Бодуен им разкрил своята съдба чрез отделни слова. Така той бил разпознат от тях по определени знаци и, след като го откупили, тайно го отвели в Германия. Щом достигнал до Лил, [той] едва бил разпознат от своята дъщеря Жана, графиня на Фландрия и Ено. Когато Феранд⁶⁴, съпруг на Жана, разбрал, че император Бодуен е дошъл в Лил, понеже се страхувал да не загуби двете графства Фландрия и Ено, заръчал на трима свои кубикюлари да изведат най-тихо и тайно императора извън стените на Лил и в онази гора, където сега е манастирът, основан при Маркета⁶⁵ и да убият този, който се стремил към владението на Фландрия и заговорничел [за това], след което да го окачат на някое дърво. Така и било сторено.

⁶⁴ Феранд бил португалският престолонаследник, син на крал Санчо I, оженен за Жана в 1212 г.

⁶⁵ Най-вероятно става дума за основания в 1228 г. от Жана цистерциански манастир край Маркет-ле-Лил.

“Believe or I shall kill you!: The “Orientals” in the Crusaders’ Propaganda (1270-1370)”

(SUMMARY)

Alexander Nikolov

The monograph “*Believe or I shall kill you!: The “Orientals” in the Crusaders’ Propaganda (1270-1370)*” appeared in Bulgarian language seven years ago. It is based on my dissertation, defended in 2004, at the University of Sofia “Sveti Kliment Ohridski”, a result of my work in Vienna, Budapest, and Sofia since 1998. The text of the dissertation has been edited and published in Bulgarian by the Publishing house of the University of Sofia (“*Вярвай или ще те убия!*”: “*Ориенталците*” в кръстоносната пропаганда [1270-1370] София, Университетско издателство “Св. Климент Охридски”, 2006, 505 p.).

The text is dedicated to issues related to the big topic of the image of the “Other”, which has been so popular during the recent decades. It is a research, based on the investigation of a group of specific sources from the end of the 13th and the 14th centuries, written in Latin and Old French. They could be united in a specific genre of the crusaders’ propaganda: the treatises *De Recuperatione Terrae Sanctae*. Of course, this material has been partly investigated more recently by authors like Sylvia Schein (*Fideles Crucis: The Papacy, the West and the Recovery of the Holy Land 1274-1314*. Oxford, 1991), Alphonse Dupront (*La Mythe de Croisade*, Paris, 1997), and especially Anthony Leopold (*How to Recover the Holy Land*, Ashgate, 2000) among many others, who touched specific or more general issues on this topic.

However, “*Believe or I shall kill you!*” is an attempt to unite and analyze literally all the pieces, which in my opinion constitute the genre *De Recuperatione Terrae Sanctae*, and to reinterpret this specific Western “expertise” in a broader historical, geographical, and cultural context. The main challenge of my study was to try to reconstruct a distinctive “proto-Orientalist” discursive field (as a concept developing the Saidian tradition), reflecting the self-image(s) of the Latin “Christendom” versus Islam, Eastern Christianity, and the “pagan” Mongols. That is how my approach differs from the usual connotations of the topic “Western perceptions

of Islam/Mongols/"Greeks" in the works of many authors. Among them I would like to mention the monumental investigations of Norman Daniel (*Islam and the West. The Making of an Image*. Oxford, 1993), Richard W. Southern (*Western Views of Islam in the Middle Ages*. Cambridge-Mass., 1962), Ekkehard Rotter (*Abendland und Sarazenen: Das okzidentale Araberbild und seine Entstehung im Frömmittelalter*. Berlin-N. Y., 1986), Gian Andri Bezzola (*The Mongolen in abendländischer Sicht [1220-1270]. Ein Beitrag zur Frage der Völkerbegegnung*. Bern-München, 1974), Felicitas Schmieder (*Europa und die Fremden: Die Mongolen im Urteil des Abendlandes vom 13. bis in das 15. Jahrhundert*. Sigmaringen, 1994), and others. They offer a detailed picture of the relations and the stereotypes of the Medieval West towards a chosen single "Other".

In my book I intended to outline an, in my opinion, existing collective image of the "Orientals". It is opposed to the emerging self-perception of the "Occidentals" i. e. "the only true" Christians [*Christifideles*], inhabitants of the "heartland" of the Christendom – Europe [*"Europa...quae pars nostra est"*]. Precisely this concept stimulated the hardening of a historically persistent opposition between "our part" and the dramatically different and enigmatic East, despite the fact that the Holy Land was still the symbolic, yet real center of the known world and a legitimate heritage of "the God's people".

The period between 1270-1370 proved to be extremely fruitful for such a research, being indeed a specific stage in the evolution of the idea of the Crusades. Starting with the end of the so-called "classical Crusades", it ideologically follows the traditional trends, however, in rapidly changing political, social, and economic environment. The end of the period was marked by the long-desired peace between the Latin West and its *hostes antiqui* – the Saracens/Mamluks. Both sides began to seek a compromise, facing the growing power of the expanding Ottomans. This gradually led, by the end of the 14th century, to a significant shift in the policy and attitudes of the Latin West towards the East, the main threat being the "Turks".

This is the concrete historical context of the very appearance of our genre *De Recuperatione Terrae Sanctae*, marked by rather chaotic attempts to defend and recover what I conditionally consider as a unique "proto-colonial" Latin domain both in the Balkans and in the Eastern Mediterranean. The ideologists and protagonists of this policy were our authors of the treatises – people of different intellectual, social, and political background, but united by some basic ideas, concepts, and stereotypes. That

is how the genre itself, although against the backdrop of other key sources used in this study, turned out to be the most representative material mirroring the construction of a “proto-colonial” space inhabited by the “Orientals”. The latter began to increasingly encompass not only the Muslims, but also the newly settled and gradually Islamized (i. e. “orientalized”) Mongols and, already not surprisingly, “the lost sheep of God” – the “Oriental Christians”. As far as I know, this community consisting of various groups (“Greek” Orthodox, Monophysites, Nestorians, Armenians) has not being researched as a whole in this context. However, they fit to a great extend into the collective “Oriental Other” of the treatises.

This is a brief outline of the main components of the book whose purpose is to present a detailed summary of each chapter. The book consists of an introduction, six chapters and a conclusion, meant to summarize the main ideas of the work.

The introduction describes the main historiographical trends and achievements related to the issues addressed in my research. It concentrates on three main subjects: 1) the later crusades under the slogan of the recovery of the Holy Land from the end of the 13th and the first half of the 14th centuries; 2) the crusaders` propaganda, projects, treatises, and their authors in the historiography; 3) the main trends of the research on the images of the Saracens, Mongols, and Eastern Christians in the Western medieval world. Far from pretending to be fully complete, this part is a necessary presentation of the historiographical background and sources of my work. The introduction also defines briefly the goals and the tasks of the research. Here the scope of the investigation is determined and restricted only to these projects and enterprises that are directly related to the idea of the recovery of the Holy Land. It is necessary to specify this, because in the given period the crusade movement acquired rather diversified structure, aims and directions. In general, the historiographical review has to present the main monographs. A complete and detailed presentation on the historiography on these issues could serve well as a topic of another monograph.

The six chapters following the introduction could be divided into two parts. The first three chapters present the epoch and the source material on which the investigation and the reconstruction are based. In this way, the collective portrait of the three “Oriental” *nationes* emerges as opposed to the crusading Latin Christendom, which is the main issue, investigated in the last three chapters.

Chapter 1: *Recuperatio Terrae Sanctae* – between the theory and reality.

The aim of this introductory chapter is to present the main moments, characterizing the crusade movement in the period investigated, its main slogan being *De Recuperatione et Conservatione Terrae Sanctae*. The general events and stages were related to the plans of recapture of the Holy Grave from the Mamluks, restoration of the Latin Kingdom of Jerusalem (after 1291) and the Latin Empire of Constantinople. They were regarded by some of the theoreticians of the later crusade projects as indivisible part of the whole complex of projects and enterprises, related to the reconquest of the Eastern Mediterranean by the crusaders' forces.

In my view, the period of the crusade movement between 1270 and 1370 could be divided into six sub-stages, each of them characterized by specific political events and crusade enterprises. Partly or totally they were influenced by projects and ideas, which could be discovered in the treatises of the crusaders' propaganda at that time.

The first of these six sub-periods could be placed between 1270 and 1276, starting with the death of King Louis IX of France during his Tunisian crusade and ending with the death of Pope Gregory X. The last "classic" crusade and its defeat mark the usually accepted end of the epoch of the traditional crusade policy. The central event to follow was the Second General Council at Lyons (1274), which dealt extensively with the crusade policy, its prospects and main directions in the new circumstances. They were formulated clearly in the final document of the Council *Constitutiones pro zelo fidei*, which reflected to a great extent the views of the Pope on the future tactics and strategy of the crusades. The council witnessed the presentation of several treatises, written on the request of the Pope and concerning important issues, related to the crusade. Authors like Humbert of Romans, Bruno of Olomouc, Gilbert of Tournai, and William of Tripoli shared their expertise with the participants in the debate of the council. Thus, they became forerunners of many ideas, developed in the later treatises of the genre *De Recuperatione Terrae Sanctae*.

The second sub-period could be placed between 1276 and 1290-91 (the last year of the existence of the rump Latin Kingdom with capital in Acre). It is marked by the indifference of the Papacy and Latin Europe towards the Mamluk offensive against the Latin Kingdom, which ended with the total conquest of almost all Latin strongholds in Palestine, except Acre and several isolated castles.

The third sub-period is framed between 1291-1293. The main event here is the fall of Acre in 1291 and its geo-political, geo-strategic, and economic consequences.

The loss of the last Latin enclaves in the Middle East led to enormous ascent of the strategic and political importance of the Kingdom of Cyprus and Cilician (Minor) Armenia, which embraced the union with the Latin Church, as key Latin outposts against the Mamluks. This is the time of the appearance of the first treatise of the genre *De Recuperatione Terrae Sanctae*, written by Fidence of Padova. His work *Liber Recuperationis Terrae Sanctae*, composed on the request of the late Pope Gregory X, outlined the main topics of the genre: the military and political strategy and tactics against the Mamluks; the impact of the Mongols of Persia; the local Christians as possible allies etc. This is also the time of the slow degradation of the orders of the Knights Templars and the Knights Hospitallers, blamed increasingly (although not very correctly) for the fall of Acre in 1291.

The fourth sub-period is restricted between 1293 (the end of the pontificate of Nicholas IV) and 1305 (the election of Pope Clement V, followed soon by the so-called “Babylonian captivity” of the Papacy at Avignon). This was a time of profound change of the power balance in Europe, the rise of the mighty French King Philip IV the Fair (1285-1314) as a leader of the crusading movement, and its confrontation with the Holy See (mostly with Pope Boniface VIII [1295-1303]). It coincided with the rise of eschatological feelings around year 1300, in combination with expectations of the “End of Islam” and forthcoming liberation of the Holy Grave with the help of the mighty Mongols of Persia. Last but not least, there was a revival of plans for recapture of Constantinople as a part of a broader strategy of the recovery of the Holy Land. These plans were connected with the person of Charles de Valois, the main candidate for the Crown of the Latin Empire.

The fifth sub-period (1305-1310) is marked by two main events. The first of them was the attempt at more concrete and active policy in accordance with the plans of Charles de Valois against Byzantium. They were included in the preparation for a general crusade against the Mamluks under the leadership of the French King, in strict collaboration with the Avignon Pope. The second set of events began with the persecution of the Templars by the French authorities and the Inquisition, and also with the Papal-Hospitaller “particular” crusade in 1309, which ended with the occupation of the island of Rhodes and the beginning of the “Rhodes period” in the history of the Knights of St. John. The rise of the power of the Hospitallers should be regarded as the next stage in building the new strategy for the recovery of the Holy Land. It coincided

with the decline of their main competitors - the Templars, literally annihilated by the persecution.

The sixth sub-period coincides with the general council of Vienne (1310-1314), whose main goal (among others) was to formulate the new tendencies and principles of the crusade policy in the course of the rising French hegemony in Europe. This was the moment of the final destruction of the Templars, leading to the idea of creating a broader French domain in the Eastern Mediterranean. It was meant to consist of the restored Latin Kingdom of Jerusalem and the revived Latin Empire of Constantinople, ruled by representatives of the French royal house. Last but not least there were some plans for profound reforms in the Catholic Church, aimed also at full achievement of the permanent task of establishing a union between the Latins and the Byzantine Church, under the domination of the Holy See. It was the climax of the hegemony of Philip the Fair and his ally Pope Clement V, who, however, was not a simple puppet in the hands of the French King, being able to pursue to some extent his own policy. For example a clear sign of independence was the preservation of the mighty military order of the Hospitallers as a separate structure, supporting the Papacy and not the French royal house.

The seventh sub-period (1314-1337) is very much marked by the pontificate of Pope John XXII (1316-1334), who was able to restore to some extent the independence of the Avignon Papacy from the influence of the French Crown, and to revive some of the main plans and trends of the crusade movement. Here one could observe a significant shift in the attitude towards Byzantium, especially after the death of Charles de Valois (1325). Consequently, there was a revival of the Uniatic projects and plans for alliance with Byzantium against the newly emerging “Turkish danger” in coastal Anatolia, linked in the political rhetoric of the time with the everlasting problem of the recovery of the Holy Land. The peak of these activities was the creation of the Holy League of 1334, which acted against the Turkish piracy in the Aegean Sea, however, as a part of a broader preparation of a general crusade against the Mamluks. The growing tensions between England and France, ending with the outburst of the Hundred Years War (1337-1453), put an effective end of the plans for common peace in Europe and a “general” European crusade against the Mamluks, led by the French Crown and the Papacy. This was the time of a very intensive activity of the crusade propaganda and emergence of plenty of treatises of the genre *De Recuperatione Terrae Sanctae*,

getting more and more outdated in comparison with the political reality in Europe and the Eastern Mediterranean.

The last eighth sub-period (1337-1370) is closely connected with the last “classical” crusade against the Mamluks, led by the King of Cyprus, Peter I de Lusignan (1359-1369) in 1365 and the capture of Alexandria by the crusaders. These events were followed by the end of the hostilities between the Latin world and the Mamluks. They coincided with the decline of the Lusignans in Cyprus and the emergence of the Ottomans as dominant factor and common enemy for the Latin world and the Mamluks in the Balkans, Anatolia and the Eastern Mediterranean. These developments finally undermined the traditional course and goals of the crusade. Here one should mention the figures of the two last main propagators of the classical idea of the recovery of the Holy Land: Peter Thomas and Philippe de Mézières, who influenced to a great extent the effective, but isolated anti-Mamluk crusading enthusiasm of King Peter I de Lusignan.

The situation in the Eastern Mediterranean after 1370 started to develop to a geo-strategy and geo-politics, that got more and more the shape of the anti-Ottoman strategy and policy of the Early Modern time. This new course only used the terminology of the classical crusade and the idea of the recovery of the Holy Land, in the context of the struggle with the rising Ottoman Empire and its expansion in the heart of Europe.

The next two chapters are dedicated to the treatises and their authors, divided into two chronologically determined groups. Thus, they correspond to the two chronological periods of the development of the genre *De Recuperatione Terrae Sanctae*: 1274-1305 and 1305-1335. The treatises from both periods bear several common features, which allow their unification in a specific genre, despite of the variety of topics and ideas concerned.

Chapter 2: *The treatises of the genre De Recuperatione Terrae Sanctae and their authors. First period (1274-1305).*

Here one could form two main subgroups of authors and treatises, first of them being connected to the Second Council of Lyons (1274) and its main ideas and trends on the crusade. These are the works of Bishop Bruno of Olomouc, Gilbert de Tournai, William of Tripoli and Humbert of Romans, prepared on the occasion of the council and on the special request of Pope Gregory X. As already mentioned, these works do

not belong *stricto sensu* to our genre and their content is only partly dedicated to the issues around the defence of the remnants of the Latin Kingdom around Acre and Tripoli, and the future of the crusade strategy and tactics.

The second group is already including the first wave of the treatises of the genre *De Recuperatione Terrae Sanctae*, with authors like Fidence of Padova (regarded as a founder of the whole genre), Ramon Lull (some early works), the *Conseil* of King Charles I d'Anjou of Sicily and Jerusalem, the anonymous *Via ad Terram Sanctam* (with its continuation *Memoria Terrae Sanctae*), and the work of Galvano di Levanto, already addressed to the King of France. Here we find the three main types of authors: experts in mission and intelligence (like Fidence of Padova and Ramon Lull), the military experts like King Charles I d'Anjou and the anonymous author (s) of *Via ad Terram Sanctam* and *Memoria Terrae Sanctae*, and “eccentrics” like the physician Galvano di Levanto.

Chapter 3: *Recuperatio Terrae Sanctae* in the crusaders' literature of the first half of the 14-th century (1305-1335).

Here are followed the main trends in the content and ideology of the second chronological group of crusading memoirs, during a time of intensified crusade activities at the two main centers of the movement: the Papal Curia at Avignon and the French royal court. I am dividing the treatises into three subgroups as follows:

1.The first one consists of the treatises of the first decade of the 14th century, which is rather heterogeneous, but still has some common features. I shall start with the memoirs of the military experts: Jacques de Molet (the last General Master of the Knights Templars), Foulques de Villaret (the General Master of the Hospitallers), and the memoir of the Hospitaller leadership. They are followed by the works of the experts in the Orient: the Catholic Armenian aristocrate Hayton of Gorygos, the later works of the famous Catalan thinker and missionary Ramon Lull, the early works of another great expert in the Orient Marino Sanudo Torsello (the Senior) from Venice, and Pierre Dubois, sometimes labelled as the first French nationalist and otherwise regarded as the first proponent of the idea of the united Europe.

2.The second subgroup consists of the treatises, written around the time of the Council of Vienne (1310-1314).. Their authors were William Nogaret, William le Maire, William Durant, Benedetto Zaccaria, and the last crusade writing of Ramon Lull. All of them were strictly connected to the aims and ideas of the French policy in

different fields, and mostly to the issues of the Church reform, the Templar issue and the general frames of all the debate - the plans of the recovery of the Holy Land. The only treatise of this subgroup, dealing exclusively with the problem of the recovery of the Holy Land, is the memoir of King Henri II de Lusignan of Cyprus, who belonged to the group of the military experts on the Orient.

3. The third, and most numerous subgroup, includes authors writing mostly during the pontificate of Pope John XXII (1316-1334). Among them one could distinguish the names of well-known experts in the Oriental problems like Marino Sanudo Torsello, William Adam and Pseudo-Brocardus (according to many researchers identical with William Adam). All of them have excellent expertise on the East, and the two Dominicans are obsessed of strong anti-Byzantine feelings, a bit anachronistic at that time. The Venetian author Sanudo, on the other hand, is defending the commercial and political interests of the Republic of Venice, while trying to convince a committee of cardinals that Egypt should be conquered and attributed to Venice as a part of its colonial empire. Among the other authors one could list military experts like Hèlion de Villeneuve (General Master of the Hospitallers) and Roger of Stanegrave (a Knight Hospitaller), ecclesiastical authors like William Durant the Junior and the Spanish Bishop Garcias d' Ayerve, and "eccentrics" like the Guido di Vigevano, a medical doctor at the French court. Here belongs also the *Treatise of Marseille*, dealing with purely practical matters concerning the preparation of a crusaders' fleet. Unfortunately two of the most interesting pieces are not published entirely and it made their use in this research very restricted (R. Stanegrave and Hèlion de Villeneuve).

Chapter 4: The Saracens- "*The Seventh Head of the Beast*".

The fourth chapter deals with the image of one of the three "nations" of the "Orientals". They are the Saracens- the main adversary of the crusaders, centered around Mamluk Egypt. I am following the evolution of the image of the Arabs (Saracens) through the late antiquity and the earlier medieval times up to the period of the later crusades. Here are investigated the views of authors like St. John Damascene, Isidorus of Seville, Bede the Venerable, the Spanish anti-Islamic tradition of the 9th century, the Cluniac tradition (Peter the Venerable). Special attention is paid to the eschatological and apocalyptic ideas about the end of Islam, so popular in the 13th century among the Joachimites and the Spiritual Franciscans. After this review, I concentrate on the views of the crusade propagandists on Islam and the Saracens, on

the base of the treatises of William of Tripoli, Fidence of Padova, Ramon Lull, Hayton, Marino Sanudo Torsello, William Adam etc. Mostly, the Saracens appear as typical representatives of the “Oriental”: “effeminate”, “lazy”, “corrupt” and “vicious”. Their military power is based on their well-trained slaves, recruited from the steppe region of Eastern Europe, i.e. in an area, situated “out of the Orient”, which corrupts people in general. Islam is described as a false religion, similar to the religion of the Jews or sometimes even to paganism. Saracens should be defeated, conquered and gradually converted to Christianity. Even William of Tripoli, one of the best experts in Islam, writing with certain respect and sympathy about the Muslims and their religion, declares as his final goal not the dialogue between different religions and cultures, but the gradual conversion of the Muslims, and boasts with his personal success as a missionary in this field. In some of the treatises, central topic is the military art of the Saracens and especially the Mamluks, who at that period remained the main obstacle of the Christian recovery of the Holy Land. As a special subgroup of the Saracens appear the Turks of Anatolia, described in the works of William Adam and Pseudo-Brocardus as growing danger and obstacle on the pilgrims` and crusaders` route to the Holy Land.

Chapter 5: *“The Tatars/Mongols - “creatures from Hell” or “bonnes sauvages?”*

Much more intriguing is the case of the Tatars/Mongols, who’s appearance in the first half of the 13th century resulted in global expansion, that affected also Eastern Europe and the Middle East. The image of the Mongols during the 13th century survived a lot of changes, most frequently provoked by certain political events in Europe and the Eastern Mediterranean. Anyway, it was hesitating between the image of “creatures from Hell” and *bonnes sauvages*. Even during the earliest stages of their conquest, European views were affected profoundly by the legend of Prester John and the legendary Christian Kingdom in the Far East, related to mostly Nestorian circle of legends and tales. These tales were spread among the crusaders, bringing hope for help from the East against the victorious Mamluks. The Mongol raids in Eastern and especially Central Europe supported the alternative view of the Mongols as “Tartars, creatures from Hell” Here among the descriptions of their former captives one could extract real racist discourse, mixed with strange rumours and legends about their way of life. During the second half of the century the picture got more realistic, especially after the travels

of Plano Carpini and William Rubruck, and the investigations of R. Bacon. Their image turned mostly to the frames of the idea of “innocent savages”, who could be easily baptized and who, indeed, tolerate the Christian faith in their realm. The contacts with the Mongols of Persia concerning the possible alliance against the Mamluks helped the creation of more balanced approach towards the Mongols. During the time of our treatises, the picture got more and more realistic, however, started to change. Except Hayton, who, being Armenian, had the intention to present the vassal of the Mongols, Minor Armenia as the most important link in the crusade strategy around the turn of the century, other propagandists were very sceptical. They were aware that Islam spread with relative success among the Mongols in Persia and the Golden Horde, and they were turning quickly to some sort of “Saracens”. So, despite of the animosity between Mamluks and Mongols of Persia (which in fact was about to end circa 1320), they were not anymore reliable allies, or possible object for missionary work. By the beginning of the 14th century the Mongols of Persia and the Golden Horde became part of the “Orientals”, being mostly adepts of Islam and being “orientalized” i.e. loosing their military qualities and getting “effeminate”, “corrupt” and “inert”.

Chapter 6: *The Eastern Christians – “the lost sheep of God or “worst than the Saracens”?*

Even more intriguing is the portrait of the Eastern Christians in the crusaders’ propaganda by the end of the 13th and the 14th centuries. Here one could find the same ambivalent attitude towards them. On a very theoretical level they were still regarded as a part of the universal Christian community. Thus, mostly as a cliché, they were presented here and there as “enslaved brothers in Christ”, who have to be released from the yoke of the Saracens. However, such descriptions and opinions were very rare. The vast majority of the various Eastern Christians were regarded mostly as “lost sheep”, who have to be converted to the true Catholic faith, because they are Schismatics or Heretics. Many of them were suspected in collaboration with the Saracens, some of them spoke the same language and used the same Saracen letters. Special case were the Greeks of Byzantium, who since the late Antiquity bore the features of *Graeculi* and *Asiani* i. e. “effeminate”, ‘coward Orientals’, without any military qualities, especially “courage” and “dignity”, typical for the Western knights. Their elites (and also the elites of Serbia and Bulgaria) were not legitimate, and the Latin Empire of Constantinople had to be restored. Eager proponents of the anti-Byzantine feelings were authors like

William Adam and Pseudo-Brocardus, who represented a French anti-Byzantine line in the international relations from the end of the 13th and the first decades of the 14th centuries. Armenians, although Uniatic, were also described as very dangerous and perfidious partners. The only more positive but very passing opinion, is that about the Georgians and the Maronites of Lebanon, because of their fierce opposition to the Saracens. As a whole, the opinions of the propagandists about the Eastern Christians are ranging from hatred to indifference and they are readily put in the frames of the “proto-Orientalist” discourse. As the rest of the population of the East, they should be “civilized” according to the Latin standards. Very curious is the opinion on the *Gasmouloi* and *Pulani*, people of mixed Latin-“Oriental” origin, who were also “corrupted” by the Oriental habits and lost the virtues of the “Occidentals”. Thus, the people of the Eastern Mediterranean, Anatolia and the Balkans, were included in the category of the local “Orientals”, who have to be conquered and converted to the true faith, and of course to serve to their new masters, the Western knights.

Although this book is dedicated to “classical” medieval epoch, its discursive approach broadens the possible audience to anthropologists, historians and other humanitarians, and might be of interest for a larger circle of readers – students, teachers, and others. Anyway, apart from the purely academic character of the inquiry, the followed epistemological strategy deals with the “historical depth” of certain stereotypes that seem still active in our times.

ISSN 1314-2755